

TARTU ÜLIKOOL
Pärnu kolledž
Sotsiaaltöö korralduse osakond

Airi Ilves

**HOOLDUSPERE SOTSIAALTEENUSE OSUTAJANA:
TEMA ROLLID VANEMLIKU HOOLITSUSETA LAPSE
KASVATAMISEL**

Lõputöö

Juhendaja: lektor Kandela Õun

Pärnu 2013

SISUKORD

Sissejuhatus	4
1. Laste asendushoolduse põhiprintsiibid, selle erinevad vormid ja arengusuunad.....	7
1.1. Laste asendushoolduse teoreetiline raamistik	7
1.2. Laste asendushoolduse vormid	10
1.3. Laste asendushoolduse arengusuunad ja statistika.....	12
1.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamine asendushoolduse vormina	16
1.4.1. Hoolduspere rollid vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel.....	17
1.4.2. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenuse korraldus ja seadusandlus Eestis	20
1.4.3. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamist puudutavad uurimused ja probleemid Eestis	23
2. Uurimus hoolduspere tegevusest sotsiaalteenuse osutajana	27
2.1. Uurimisprobleemi seade, uurimiseesmärk ja -küsimused.....	27
2.2. Uurimismeetod ja uuringu läbiviimine	28
2.3. Valimi kirjeldus.....	31
2.4. Uurimisandmete analüüs ja uurimistulemused	34
2.4.1. Vanemliku hoolitsuseta lapse hooldusperekonda tulekuga ja hoolduslepingu sõlmimisega kaasnevad probleemid.....	34
2.4.2. Vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamisel esinevad probleemid.....	37
2.4.3. Hoolduspere toetamise vajadused seoses vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamisega	41
2.4.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vaheline koostöö	44

2.5. Arutelu ja järeldused	47
Kokkuvõte	53
Viidatud allikad.....	56
Lisad.....	62
Lisa 1. Hooldusperede küsitluse ankeet.....	62
Summary	70

SISSEJUHATUS

Igal lapsel, ka vanemliku hoolitsuseta jäänud lapsel, on õigus ja vajadus kasvada keskkonnas, kus oleks tagatud tema igakülgne isiksusepõhine toetamine ning areng. Lapse kõiki huve arvestava asendushoolduse teema on olulisel kohal nii Euroopa Liidu liikmesriikide lastekaitse poliitikas kui ka meil Eestis.

Arengusuunad tänapäeva laste asendushoolduses on ümberorienteeritud asutusehoolduselt perepõhiste hooldusvormide arendamisele. Järjest enam teadvustatakse laste kui riigi jätkusuutlikkuse tagajate rolli ühiskonnas tervikuna. Oluline pole mitte ainult laste arvukus, vaid ka nende toimetulekuvõime hilisemas iseseisvas elus. Seetõttu kerkib esile kvaliteedi tagamise küsimus laste asendushooldusteenuste pakkumisel.

Perekonnas hooldamise osakaal laste asendushoolduses Eestis on aasta-aastalt vähenenud (Riigi tegevus... 2009: 1). Seda, milliste probleemidega puutuvad kokku hooldusvanemad lapse kasvatamisel ning millised on nende abivajadused, on Eestis uuritud vaid põgusalt. Uurimisteema on oluline kõigile valdkonnaga seotud osapooltele selleks, et süsteemselt arendada perekonnas hooldamise teenust, mõista ja väärtustada hooldusvanemate tegevust ning pakkuda vajaminevaid tugiteenuseid. Ehkki töös keskendutakse enamjaolt hoolduspere probleematikale, puudutab teemakäsitus siiski ennekõike lapse kui teenusesaaja heaolu ja vajadusi.

Antud lõputöö eesmärk on analüüsida vanemliku hoolitsuseta jäänud last kasvatava hoolduspere tegevust sotsiaalteenuse osutajana. Analüüsimisel keskendutakse hoolduspere rollidele vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel, perede toetamisvajaduste väljaselgitamisele ning koostööle perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vahel.

Töö eesmärgi täitmiseks seatud uurimisülesanded on püstitatud alljärgnevalt:

- tutvuda teemakohase erialakirjandusega, esitada laste asendushoolduse teoreetiline raamistik;
- anda ülevaade lapse perekonnas hooldamise teenusest Eestis, selle korraldusest ning seadusandlusega reguleeritusest, samuti hoolduspere rollidest vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel ning Eestis tehtud valdkonnapõhistest uurimustest;
- läbi viia empiiriline uuring Eesti hooldusperede seas, analüüsida kogutud andmed;
- uurimisandmetele ja teooriale tuginedes esitada olulisimad järeldused perekonnas hooldamise teenuse kohta ja teha ettepanekud hooldusperede toetamiseks ning koostöö tõhustamiseks teenusega seotud osapoolte vahel.

Empiirilises uuringus otsitakse vastuseid alljärgnevale küsimustele:

- millised probleemid kaasnevad vanemliku hoolitsuseta lapse hooldusperekonda tulekuga ja hoolduslepingu sõlmimisega;
- millised probleemid esinevad hooldusperel seoses vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamisega;
- millised on hooldusperede toetamise vajadused;
- milline on koostöö perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vahel.

Töö koosneb kahest peatükist, milles esimeses antakse ülevaade laste asendushoolduse üldprintsiipidest ja arengusuundadest, samuti vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenuse põhimõtetest ja seadusega reguleeritusest meil Eestis. Ühtlasi käsitletakse töö teoreetilises osas hooldusvanema rolle lapse kasvatamisel ning hooldusteenuse korralduses esinevat probleematikat.

Teises peatükis keskendutakse uurimusele hooldusperede olukorrast. Kokku viies alapeatükis käsitletakse uurimuse eesmärgi, meetodikat, läbiviimise protsessi, valimit ja uurimistulemusi, millele tuginedes esitatakse arutelu ning järeldused.

Töö teoreetilise tagapõhjuna kasutatakse riiklikke arengukavasid, teemaga seotud seadusandlust, statistilisi näitajaid ning praktikaid mujalt maailmast. Samuti teadusuurimusi traumeeritud lapse vajadustest ja hooldusvanema funktsioonidest ning valdkonnas tehtud uurimusi Eestis.

Empiiriline uuring viidi läbi kvantitatiivsel meetodil. Empiiriline materjal saadi töö autori poolt hooldusperede seas läbiviidud küsitlusest. Poolstruktureeritud ankeetküsitlusele vastas 89 perekonnas hooldajat üle terve Eesti.

Töös on esitatud andmeid ühes tabelis ja kaheteistkümmel joonisel. Kasutatud kirjanduse loetelus on viidatud 57 allikale, sealhulgas 16 võõrkeelsele allikale ning lisana on esitatud hooldusperede küsitlusankeet. Lõputöö vormistamisel lähtuti Tartu Ülikooli Pärnu kolledži üliõpilaste kirjalike tööde metoodilisest juhendist.

Autor tänab juhendajat Kandela Õuna julgustamise ja asjalike nõuannete eest ning kõiki küsitluse läbiviimisel kaasa aidanud spetsialiste, ametnikke ja vastajaid.

Lõputöös kasutatavad põhimõisted ja lühendid:

Asendushooldus – lapse hooldamine väljaspool tema enda perekonda (Asendushooldus 2013).

Hoolduspere – perekond, kes kasvatab vanemliku hoolitsuseta last kirjaliku lepingu alusel (Perekonnas hooldamine 2013).

PRIDE koolitus – Sotsiaalministeeriumi tunnustatud koolitusprogramm lapsendajatele ja perekonnas hooldajatele (*Parents` Resource for Information Development Education*) (Riigi tegevus... 2009: 19).

Sotsiaalteenus – isiku või perekonna toimetulekut soodustav mitterahaline toetus (Sotsiaalhoolekande seadus 1995).

Vanemliku hoolitsuseta laps – laps, kes on oma huvidest lähtuvalt bioloogilistest vanematest eraldatud juhul, kui puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut või kui laps ise oma käitumisega seab ohtu oma elu, tervise või arengu (Sotsiaalhoolekande seadus 1995).

KOV – kohalik omavalitsus

MTÜ – mittetulundusühing

TAI – Tervise Arengu Instituut

1. LASTE ASENDUSHOOLDUSE PÕHIPRINTSIIBID, SELLE ERINEVAD VORMID JA ARENGUSUUNAD

1.1. Laste asendushoolduse teoreetiline raamistik

Läbi aegade on igas ühiskonnas olnud hooldust vajavaid lapsi, kelle kasvamine bioloogilises perekonnas koos oma vanematega pole erinevatel põhjustel võimalik. Sõltuvalt riigi arengutasemest, kultuurist ning majanduslikest võimalustest pakutakse vanemliku hoolitsuseta laste üleskasvatamiseks mitmeid alternatiivseid lahendusi.

Laste hoolekannet peetakse üheks vanimaks sotsiaaltöö valdkonnaks. Kui ajalooliselt on laste hoolekandes keskendunud kitsalt lapse kaitsele, siis tänapäeval on mõistetud, et laste heaolu edendamine on efektiivsem tema pere heaolu toetamise kaudu. Laste heaolu on seotud perekonna toimetuleku ja positsiooniga ühiskonnas. (Toros 2011: 151)

Eesti Vabariigi põhiseaduse (PS) § 27 lõige 3 järgi on vanematel õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest (Eesti Vabariigi põhiseadus 1992). Siiski ei ole vanemate autonoomia laste hea käekäigu tagamisel piiramatult, kuna ühiskond tervikuna on huvitatud sellest, et igast sündinud lapsest kasvaks täisväärtuslik ühiskonna liige (Arrak 2011: 6). PS § 26 annab avalikule võimule õiguse sekkuda isiku perekonna- ja eraellu, sh vanema autonoomiasse seaduses sätestatud juhtudel ja korras tervise, kõlbluse, avaliku korra või teiste inimeste õiguste ja vabaduste kaitseks.

Kehtiva perekonnaseaduse (PKS) § 134 lõige 1 näeb avaliku võimu sekkumist ette juhul, kui lapse heaolu või tema vara on ohustatud ning vanemad ei soovi või ei ole võimelised ohu ära hoidma (Perekonnaseadus 2009). Lapse heaolu ohustamise korral tuleb kohaldada ohule vastavaid abinõusid, muuhulgas ka lapse perekonnast eraldamist, vanema hooldusõiguse piiramist või selle täielikku äravõtmist (Arrak 2011: 11).

Perest eraldatud ja vanemateta jäänud lapsed, kes sageli on juba varases eas kogunud hoolimatust, väärkohtlemist või saanud muul moel traumeeritud, vajavad

asendushoolduses erilist hoolt, tähelepanu ja professionaalset lähenemist. Bruskas (2008: 70) on esile toonud, et enamjaolt kõik asendushooldusele paigutatud lapsed on kogunud hingelist segadust, hirmu, teadmatust, kaotust, kurbust, ärevust ja stressi. Neile tunnetele ja läbielamistele tuleks varakult pöörata tähelepanu, et vältida lapse mahajäämist arengus ja vaimses tervises, mis juba otseselt mõjutavad lapse haridusteed ja elukvaliteeti täiskasvanuna.

Viimasel ajal on varasemast enam hakatud tähelepanu juhtima iga lapse õiguste ja igakülgsede huvidega arvestava hoolekande tähtsusele ühiskonna arengus. Lansdown (2001: 91) on märkinud, et avaliku sektori poliitilistes otsustes ja tegevustes jäetakse lapse huvid sageli tagaplaanile ning lähtutakse nii-öelda tugevamatest huvigruppidest. Lapse heaolu ning poliitika mõju tema elule jääb otsustajate jaoks märkamatuks sugugi mitte tahtlikult. Seetõttu on tähtis, et kaasaegne heaolu mudel arvestaks mitte ainult laste vajadustega armastuse, hoolitsuse ja kaitse järgi, vaid järgiks lapsi kui õigussubjekte. (Samas: 91)

Sotsiaalministeerium riikliku lastekaitse koordineerijana ning laste hoolekande poliitika ja õigusaktide väljatöötajana käsitleb asendushooldust lapse hooldamisena väljaspool tema enda perekonda (Asendushooldus 2013). Lastekaitseaduse (LKS) § 15 järgi on orvul ja vanemliku hoolitsuseta lapsel õigus täielikule riiklikule ülalpidamisele (Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992). Laste asendushooldust Eestis korraldavad kohalikud omavalitsused (KOV) ning seda finantseeritakse riigieelarvest (Medar 2007: 228).

Riigi ülesannete delegeerimine või üleandmine KOV-ile võib olla otstarbekas, kuna eesmärgiks on tagada riigi ülesannete täitmine kogu riigi territooriumil ühtlaselt ja õiglaselt. Eeldatakse ka, et kohalikud ametnikud on kohapealsetest oludest paremini informeeritud. (Kriisk 2012: 7) Samas juhib Tikerpuu (2012: 9) tähelepanu asjaolule, et omavalitsuste võimalused arendada lastele ja peredele suunatud teenuseid on ebavõrdsed, sest paljudel napib selleks vajalikku ressursi.

Kaasajal peetakse õigeaks, et riik ja KOV-id peaksid olema juhtival ja korraldaval positsioonil mitte sotsiaalteenuste osutajana, vaid suuniste andjana. Enam ruumi ja tegutsemismaad tuleks anda äri- ja mittetulunduslikele organisatsioonidele. (Sõmer-Kull 2011: 11) Riik peaks toetama järjekindla täiendkoolituse, supervisiooni, praktikate

ühtlustamise, töövahendite pakkumise ja sekkumiste arendamise kaudu (Tikerpuu 2012: 10).

Säästva arengu komisjon on juhtinud tähelepanu inimvara rollile Eesti kui väikeriigi jätkusuutlikkuse tagamisel võrreldes suurriikidega. Eesti elanikkond väheneb tulenevalt vanusstruktuurist, väljarändest ja vähesest sündimusest seniste rahvastikutrendide jätkumisel aastaks 2050 üle 100 000 inimese võrra. (Eesti inimvara... 2010: 4) Rahvastiku taastootmise eesmärgi täitmisel tuleb arvestada vajadusega pakkuda kvaliteetseid kasvuvõimalusi igale sündinud lapsele.

Sõmer-Kull (2011: 11–12) on analüüsinud sotsiaalteenuste üldiseid arengusuundi Euroopas ning leidnud, et nõudmised sotsiaalteenuse sisule ja kvaliteedile on suurenenud seoses inimeste teadlikkuse ja nõudluse kasvuga. Lisaks teenuse kättesaadavusele pööratakse järjest enam tähelepanu teenuse kvaliteedile. Riigi kui rahastaja huvi on saada piiratud summa eest parima kvaliteedi ja tulemuslikkusega teenust (Samas: 14).

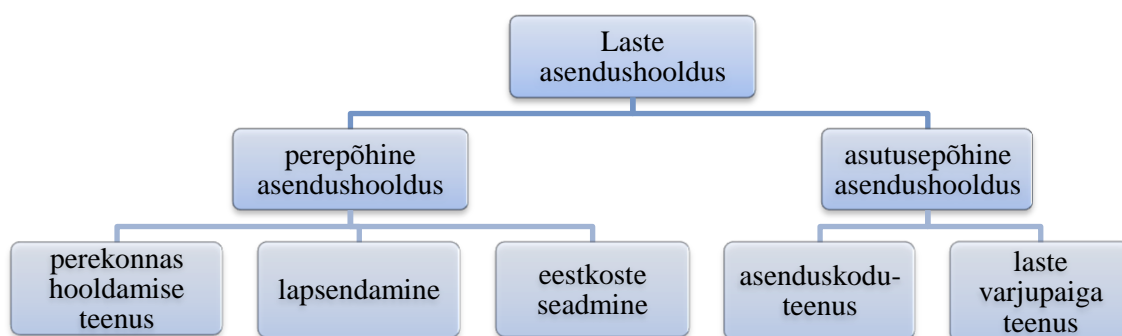
Euroopa laste õiguste ja kaitsega tegelevate organisatsioonide eestvedamisel on välja töötatud ÜRO Lapse Õiguste Konventsioonile tuginevad Euroopa asendushoolduse kvaliteedistandardid, mis pakuvad Euroopa riikidele raamistiku laste asendushoolduse tagamisel. Nimetatud standardid näevad ette lapse ja tema pere kaasamist kogu protsessi vältel, lapse ettevalmistust uude elukohta asumiseks ning hiljem täiskasvanuna hoolduselt lahkumisel, individuaalse juhtumiplaani ja arengukava järgimist, professionaalsete ja kvalifitseeritud hooldajate olemasolu ning päritoluperega sidemete hoidmist (Asendushoolduse standardid... 2007: 14–17).

Vanemliku hooleta jäänud laps vajab kasvamiseks keskkonda, kus arvestatakse mitte ainult tema vajaduste rahuldamisega vaid ka kõigi lapse õiguste ning igakülgsede huvidega. KOV-id asendushoolduse korraldajatena Eestis on ebahütlase võimekusega ja ressursinappus piirab neile pandud kohustuste täitmist. Samas seavad riigi jätkusuutlikkusele suunatud arengustrateegiad järjest kõrgemad nõudmised sotsiaalteenustele, sealhulgas asendushooldusele. Teenuste kvaliteedi tõstmisel nähakse ühe võimalusena koostööd kolmanda sektoriga.

1.2. Laste asendushoolduse vormid

Asendushoolduse erinevate vormide väljatöötamisel ning rakendamisel lähtutakse sotsiaalse kaitse printsiipidest. Heaoluühiskonnas tunnustatakse põhimõtet, et riigi tagada on kaitse, mis annab kindlustunde tuleviku suhtes ning võimaluse elada inimväärselt kogu elu. Lähtudes subsidiaarsuse printsiibist on KOV-il oluline roll sotsiaalse kaitse korraldamisel.

Asendushoolduse meetmetena käsitletakse Eestis lapsendamist võõrasse perekonda, eestkoste seadmist lapsele ning perekonnas ja hoolekandeesutuses hooldamist (Hoolekande kontseptsioon 2004: 17). Seega saab asendushoolduse vormid jaotada perepõhisteks ja institutsionaalseteks ehk asutusepõhisteks (vt joonis 1). Riiklikult rahastatavad ja koordineeritavad vormid on perekonnas hooldamise teenus ning asenduskodu- ja varjupaiga teenus. Lapsendamine ja eestkoste seadmine on perekonnaõiguslikud toimingud.

Joonis 1. Laste asendushoolduse vormid (autori koostatud).

Selleks, et mõista erinevate hooldusvormide sisu ja otstarvet, kirjeldatakse alljärgnevalt lühidalt kõigi erinevate hooldusvormide mõistete tähendust.

Asenduskoduteenus on vanemliku hooleta lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, talle turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täiskasvanuna (Medar 2007: 44). Alates 1. jaanuarist 2007. aastal nimetatakse endiseid lastekodusid ametlikult asenduskodudeks (Asenduskodu 2013). Lapse paigutamine asenduskodusse peab olema viimane ja äärmuslik meede (Laste ja pere... 2012: 41).

Asenduskoduteenus on riigile oluliselt kulukam võrreldes teiste asendushoolduse vormidega (Riigi tegevus... 2009: 1) ning sealt elluastuvatel noortel jääb puudu mitmetest teadmistest ja oskustest, sh sotsiaalsetest oskustest (Turk 2011: 60). Peresüsteemiks nimetatud formaalsed ümberkorraldused asenduskodudes ei taga lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet lastele (Sindi 2012: 54).

Varjupaigas pakutakse lastele ajutist ööpäevaringset või päevast abi, tuge ja kaitset. Varjupaik peaks olema ajutine lahendus vanemliku hoolitsuseta lapse jaoks, kuid mõnikord viibivad lapsed seal pikka aega, enne kui nende jaoks alternatiivne lahendus leitakse. (Riigi tegevus... 2009: 15) Laste varjupaigad asuvad Eestis sageli asenduskodude juures.

Lapsendamine on eraõigust puudutav toiming ning selle järgselt tekivad lapsendaja ja lapsendatu vahel vanema ja lapse vahelised õigused ja kohustused (Lapsendamise elektrooniline... 2013). Üldjuhul tähendab see protsess lapse lahtisidumist päritoluperest ning laps saab täiesti uue identiteedi. Puuduvad seaduslikud alused lapse arengu ja heaolu osas regulaarse järelevalve teostamiseks perekonnas. Laste ja perede arengukava kohaselt (2011: 42) võib lapsendamist kaaluda vaid juhul, kui lapse ja tema bioloogilise pere sidemed on täielikult katkenud või ohustavad lapse heaolu. Sotsiaalministeeriumi (Lapsendamine 2013) andmetel on lapsendamiseks sobivaid lapsi oluliselt vähem võrreldes lapsendada soovijate arvuga.

Eestkoste seatakse lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks ning eestkostjale kuulub nii lapse isikuhooldus- kui varahooldusõigus. Eestkoste seatakse lapse üle, kelle vanemad on surnud, teadmata kadunud või piiratud teovõimega või kelle vanemate hooldusõigust on piiratud/peatatud või kes on muudel põhjustel jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest. (Eestkoste 2013) Eestkoste seadmine on mõeldud ennekõike neil puhkudel, kus lapse kasvatajateks on bioloogiliste vanemate puudumise korral nende lähisugulased või vanavanemad.

Perekonnas hooldamise teenus on defineeritud kui isiku hooldamine sobivas perekonnas, kelle liikmete hulka ta ei kuulu ning kelle osas ei ole hooldajal perekonnaseadusest tulenevat ülalpidamiskohustust. Vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse perekonnas hooldamine toimub valla- või linnavalitsuse ja hooldamisele võtja vahel sõlmitud kirjaliku lepingu alusel. (Perekonnas hooldamine 2013) Perekonnas

hooldamist võib pidada üheks keerulisemaks pereelu vormiks, mis nõuab hooldusel olevate laste, hooldusvanemate ja nende pereliikmete omavahelist sobimist (Berridge 2011: 169). Erinevalt paljudest Euroopa riikidest, on Eestis kasutusel vaid üks – pikaajaline peres hooldamise vorm.

Autor, tuginedes uuritud materjalidele leiab, et kõik eelpool kirjeldatud hooldusvormid on vajalikud, kuna pakuvad erinevaid lahendusi vastavalt iga lapse individuaalsetele vajadusele. Lapse või noore eraldamisel bioloogilisest perekonnast tuleks eelistada perekonda hooldusele paigutamist isegi juhul, kui eraldamine on lühiajaline ja ajutine.

1.3. Laste asendushoolduse arengusuunad ja statistika

UNICEFi (*United Nations Children's Fund*) avaldatud aruande põhjal (Children on the Brink 2004: 7) on maailmas enam kui 143 miljonit orvuna kasvavat last, neist ligikaudu 1,5 miljonit elavad Euroopas. Alla kolmeaastaseid lapsi, kes vajavad Euroopas riiklikku asendushooldust on hinnanguliselt 46 000. Sündide arv Euroopa riikides väheneb, kuid asendushooldust vajavate laste arv kasvab aasta-aastalt. Ülemaailmselt peetakse linnastumist laste hülgamise ja hooletusse jätmise peamiseks põhjuseks. (Rygaard 2010: 181)

Euroopa riikide seisukohad laste asendushoolduse üldpõhimõtetes tänapäeval enamjaolt kattuvad ning väljenduvad vastavalt seadusandluses ja arenguplaanides, kuid riikide suutlikkus vastavate poliitikate ellurakendamises on erinev. Ehkki enamus riike peavad asutusse paigutamist viimaseks võimalikuks lahenduseks lapse jaoks, on asutustes hooldusel olevate laste arv Euroopa Liidu riikides keskmiselt püsinud viimaste aastate jooksul muutumatuna (Children in Alternative Care 2010: 7).

Kaasajal on jõutud Euroopa riikides ühisele arusaamisele, et institutsionaalset hooldust pakkuvast süsteemis ei suudeta tagada lapse õigusi ja arenguvajadusi. Mitmetes Euroopa riikides on käivitatud laiapõhjalised riiklikult kavandatud ja süstemaatilised deinstitutionaliseerimise reformid. Deinstitutionalisatsioon ehk üleminek asutusepõhiselt hoolduselt pere- ja kogukonnapõhisele hooldusele on poliitiliselt juhitud protsess, mille peamised eesmärgid on (De-institutionalisation... 2012: 8):

- vähendada asutusepõhise hoolduse osakaalu ning suurendada pere- ja kogukonnapõhiseid hooldusvorme;

- ennetada laste eraldamist oma vanematest tagades vastavad tugiteenused lastele, peredele ja kogukonnale;
- ette valmistada noori hoolduselt lahkumiseks, tagades neile sotsiaalse kaasatuse ning sujuva ülemineku iseseisvale elule.

Euroopas koondab laste ja noorte heaolu ning õiguste eest tegutsevaid ühinguid ja organisatsioone Eurochild võrgustik. Eurochild on suurimaid katusorganisatsioone Euroopas laste õiguste valdkonnas ühendades üle 150 organisatsiooni 35 Euroopa riigist (Members 2013). Euroopa riikide asendushoolduse olukord ja valitsevad trendid on kirjeldatud 2009. aastal Eurochild'i poolt koostatud aruandepäris „Lapsed asendushoolduses“. Kogutud uurimisandmetele tuginedes tuuakse aruandes välja Euroopa riikide asendushooldusele iseloomulikud jooned (Children in Alternative Care 2010: 7–10):

- 1) asendushooldust puudutava järjepidevalt kogutava info ning omavahel võrreldavate andmete puudumine Euroopa riikides;
- 2) Euroopa Liidus viibib riiklikul asendushooldusel hinnanguliselt üks miljon last ehk ligikaudu 1% laste üldarvust;
- 3) asutusepõhise hoolduse laialdane kasutamine Euroopa Liidu riikide laste asendushoolduses;
- 4) alla kolmeaastaste laste asutustesse hooldusele paigutamine mitmetes liikmesriikides;
- 5) asendushooldusel viibivate riskirühmadest (nt puudega või muust rahvusest) laste diskrimineerimine;
- 6) vaesuses ja sotsiaalses eraldatuses elavate perede laste sattumine asendushooldusele on suurema riskiastmega;
- 7) paljud asutusepõhisel hooldusel viibinud lapsed kogevad psühhosotsiaalseid probleeme täiskasvanueas;
- 8) asendushooldusel viibivate laste õigusi kaitsvate ühtsete standardite rakendamine on nõrk ning puudub laste ja nende bioloogiliste perede kaasamine hooldusprotsessis;
- 9) asendushooldusel olnud ja seal viibivaid lapsi ja noori esindavaid ühinguid on Euroopas vähe.

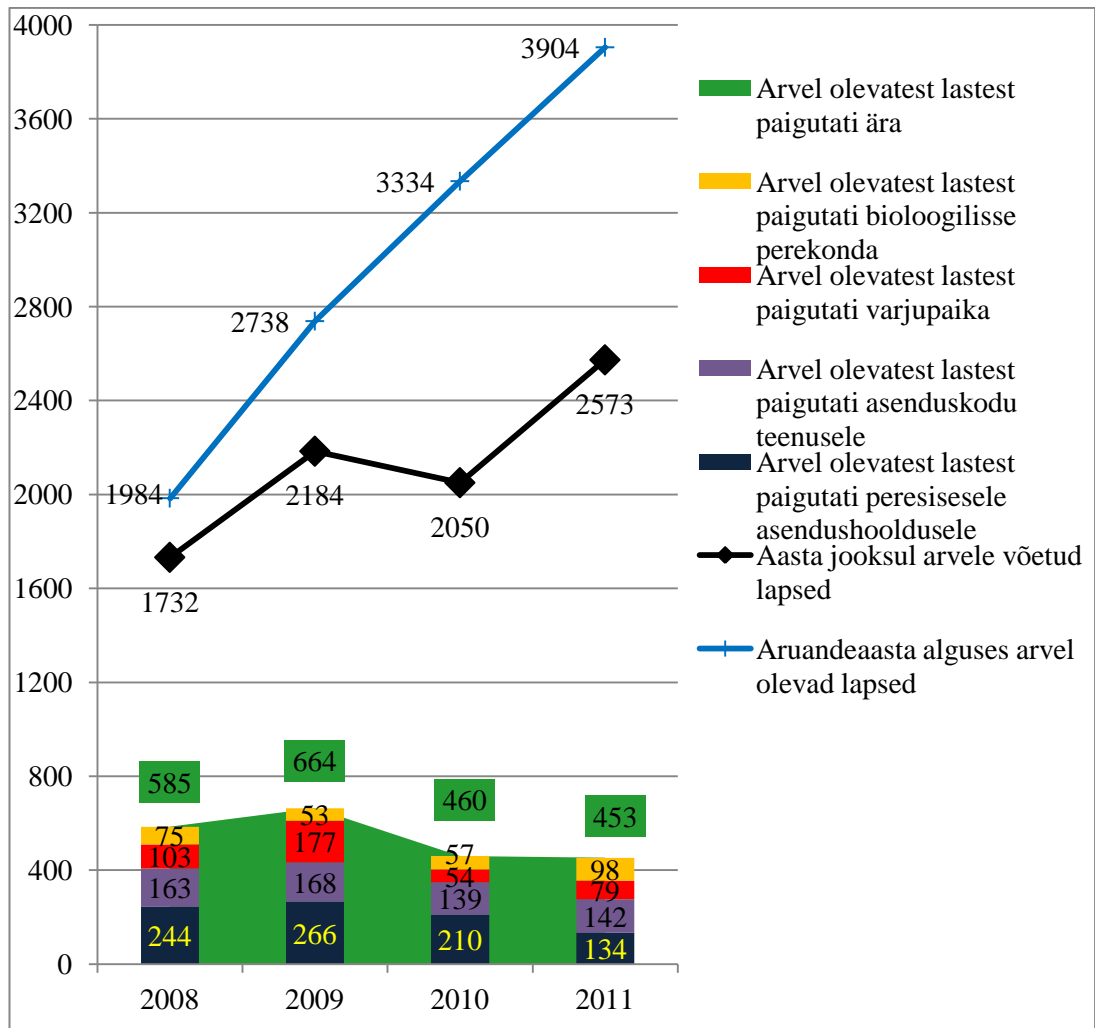
Aruandes (Children in Alternative Care 2010: 7–8) esitatud andmete põhjal on näiteks Tšehhi Vabariigis hooldusperedes vaid 25% asendushooldust vajavatest lastest ning asutuses viibivate laste arv on tõusnud 2000. aastast alates. Ka Lätis ja Leedus on tõusnud asutustes viibivate laste arv. Samas näiteks Rumeenias on nelja aasta jooksul peale vastavaid seadusemuudatusi tõusnud laste perekonnas hooldamine 35% võrreldes varasemaga.

Suurbritannias paigutavad omavalitsused enamuse lastest, kes on eraldatud oma bioloogilistest peredest, elama hooldusperedesse. Üle 20 000 alla 11aastase lapse elab hooldusperedes ning ligikaudu 10 000 last pöördub aastas tagasi oma bioloogilise perekonna juurde. (Berridge 2001: 169) Suurbritannias on kasutusel sellised peres hooldamise vormid nagu hädaabi, lühiajaline (ajutine), pikaajaline ning puhkuse vorm (Core Assets Fostering 2013).

2012. aasta lõpu seisuga elas rahvastikuregistri andmetel Eesti Vabariigis 277 237 last vanuses 0–19 aastat (Rahvastik soo ja vanuserühma järgi 2013). Viimaste aastatega on omavalitsuste poolt arvele võetud laste arv järjest kasvanud. Aasta jooksul võetakse arvele üle 2500 lapse, kelle kohta on KOV-il info, et tema vanemliku hoolitsusega esineb probleeme. Statistikaameti andmete kohaselt vajas 2011. aastal arvel olevatest lastest 453 last uut elukohta. Neist 134 paigutati perepõhisele asendushooldusele (lapsendamise, eestkoste seadmine, perekonnas hooldamine), 221 last asus elama varjupaika või asenduskodusse ning 98 last paigutati tagasi bioloogilisse perekonda (vt joonis 2). (Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed soo järgi 2013)

Jooniselt 2 on näha, et kuigi arvel olevate laste arv on aastate lõikes tõusnud, on oma perest eraldatud laste arv langenud. Perepõhisele hooldusele paigutatud laste suhtarv on vähenenud võrreldes asenduskodu teenusele paigutatud laste suhtarvuga.

Eesti rahvastikupoliitika alusdokumendis aastateks 2009–2013 on laste ja perepoliitika ühe peamise tegevussuunana märgitud vanemliku hooleta jäänud laste lapsendamise, eestkoste või perekonnas hooldamise eelistamine hoolekandeesutuses kasvamisele (Rahvastikupoliitika alused 2009: 5).

Joonis 2. Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed 2008. – 2011. aastatel (Statistikaamet, autori koostatud).

2011. aastal Sotsiaalministeeriumi vastutusalas valminud ning Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud „Laste ja pere arengukava 2012–2020” on laste- ja perepoliitika Eestis siduv alusdokument, mille eesmärgiks on tagada vastava poliitika professionaalsus, terviklikkus ja järjepidevus. Nimetatud arengukavas (2011: 41) esitatud laste hoolekannet puudutavad seisukohad ühtivad Euroopas üldiselt soositud suundadega ning lapse paigutamine asutusse peab olema viimane ja äärmuslik meede.

Suurendamiseks perepõhist asendushooldust pakkuvate isikute ja pere arvu, peetakse vajalikuks (Laste ja pere... 2011: 42):

- arendada olemasolevat asendushoolduse süsteemi;
- rakendada ühiskonnas laialdast teavitustööd;

- tagada vajalikud toetavad eel- ja järelteenused hooldus-, eestkoste- ning lapsendajaperedele.

Alljärgnevalt keskendutakse antud töös lapse perekonnas hooldamisele, kui asendushooldust vajava lapse õigustest ja huvidest lähtuvalt parimale võimalikule ning Eestis arendamist vajavale asendushoolduse vormile.

1.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamine asendushoolduse vormina

Autor, olles uurinud laste hoolekandealast kirjandust, õigusakte ning tutvunud meedias avaldatuga on leidnud, et laste asendushooldusega seonduvalt on meil kasutusel mitmeid mõisteid, mis on lähedased, kuid siiski sisult erinevad. Seoses mõnede terminite ametliku nimetuse muutumisega (nt lastekodu vs. asenduskodu, kasuhooldus vs. asendushooldus) ning sisult erineva tähendusega mõistete kasutamisega sünonüümidena, esineb väärnimetust ja möödarääkimist nii poliitikute, ametnike kui ka tavakodanike seas.

Üheks näiteks võib tuua hoolduspere ja kasupere terminid. Juriidilise mõistena on meil kasutusel teenuse nimetusena perekonnas hooldamine. Mõistet hoolduspere ei esine riiklikes õigusaktides, samas on see levinud enamikes ametlikes dokumentides ning laste asendushooldust puudutavates juhendmaterjalides.

Mõiste kasupere on tegelikult laiem mõiste kui hoolduspere, kuid sageli kasutatakse neid kõnekeeles samatähenduslikena. PKS § 122 järgi ei ole mitte kõik kasupered vormistanud perekonnas hooldamise lepingut. Kasuperesse võib lapse kasvatada anda ka lapse vanem ise ning kohus võib lapse kasvatusõigusi laiendada. Kasuperedena käsitletakse ka eestkosteperesid. Kuigi perekonnaseaduse mõistes on kõik hoolduspered ka kasupered, lähtub autor käesolevas töös kõigi mõistete ühtlustamise vajadusest, nimetades vanemliku hooleta lapse lepingulisele hooldusele võtnud perekonda hoolduspereks ning teeb seda läbivalt kogu töös.

Alljärgnevalt käsitletakse hoolduspere rolle lapse kasvatamisel, perekonnas hooldamise teenuse korraldust ning seadusandlusega reguleeritust ja ülevaadet teemakohastest uurimustest Eestis.

1.4.1. Hoolduspere rollid vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel

Iga lapse heaolu sõltub tema kasvukeskkonnast, perekonda peetakse parimaks kasvukohaks nii teadlaste, psühholoogide, poliitikute kui ka laste endi poolt. Perekond, kui ühiskonna alustugi on esile tõstetud lapse õiguste konventsiooni sissejuhatavas osas, mille kohaselt on lapse isiksuse täielikuks ja harmooniliseks arenguks vajalik, et laps kasvaks perekonna keskel õnne, armastuse ning üksteisemõistmise õhkkonnas arvestades, et laps tuleb põhjalikult ette valmistada iseseisvaks eluks ühiskonnas (Lapse õiguste... 1996). Lapse arengu ja kasvu loomuliku keskkonnana käsitleb perekonda ka LKS § 24 lõige 1. Lapsed ise peavad õigust omada peret üheks tähtsamaks õiguseks (Lapse õiguste ja vanemluse... 2012: 8).

Hooldusvanema rolle ja nende eesmärke on püütud mitmeti määratleda. Vanemlust laiemas mõttes võiks ennekõike vaadelda, kui kindlat funktsiooni või ülesannete kogumit, mille täitmisel osalevad paljud erinevad inimesed (Braun 2001: 239). Eelnev määratlus viitab ka vanemliku hooleta lapse enda osale selles protsessis, kus lapse areng ja käekäik mõjutab ka teda ümbritsevate pereliikmete, eakaaslaste ja õdede-vendade arengut.

Lapse arengu toetamisel on teatud vanemlikel aspektidel suurem roll, kui teistel. Braun (Samas: 242) toob esile hooldajale vajalikud omadused, milleks on soe ja osavõtlik käitumine, selgete piiride seadmine, lapse vajaduste tunnetamise kiirus, oma vigade tunnistamine, ettearvatav käitumine, järjekindlus, lapse isikupära ja individuaalsuse austamine, lapse positiivsete omaduste tunnustamine.

Mõistmaks hooldusvanema rolle vanemliku hooleta lapse kasvatamisel tuleks peatuda kiindumussuhte teorial. Selle kohaselt omab inimene, kelle kiindumussuhe on olnud lapsepõlves puudulik või häiritud, märgatavaid raskusi suhete loomisel täiskasvanuna ning tema normaalne toimetulek on häiritud (Hughes 2009: 11). Paljudel suhetel, mis lapsel tema arengu jooksul ette tulevad, on enamasti lapsele positiivne mõju. Kiindumussuhetel on aga eriline tähendus. Lapse kogemused kiindumussuhetest mõjutavad mitmeid aspekte tema talitluses – oskust usaldada, õppida, keskenduda, mängida ja sotsialiseeruda (Daniel jt 2010: 246–247).

Uurimustest on selgunud, et vanema ja lapse vaheline suhe kujundab hiljem lapse suhteid teiste inimestega, tema turvatunnet seoses maailma asjade tundmaõppimisega, vastupanuvõimet stressile, võimet oma emotsioonidega toime tulla, oskust oma eluloost sidus jutustus teha ning võimet luua lähedussuhe täiskasvanueas. Ühtlasi näitavad uurimused ka seda, et kiindumussuhte laad võib muutuda, kui lapse suhted vanemaga või tema kasvukeskkond muutuvad turvalisemaks. (Wieland, Riis 2012: 40) Positiivse muutuse lapse ellu võib tuua ka mitte lapse bioloogiline vanem, vaid mõni teine inimene, kellega laps tunneb end turvaliselt ja kes teda mõistab. Lapse vajadusi saavad rahuldada mitmed erinevad inimesed, kes kuuluvad lapse kiindumussuhte võrgustikku (Daniel jt 2010: 46–47).

Iga lapse ja hooldusvanema suhe on erinev, samuti on erinevad väljakutsed, mida hooldusele võetud lapsed peredele pakuvad. On selge, et hooldusvanemaks olemine on keeruline ning väljakutseterohke ülesanne. Kvaliteetse hooldusteenuse pakkumine nõuab selliseid teadmisi, seisukohti, kogemusi ja omadusi, mida sageli ühel perel või hooldajal korraga pakkuda pole võimalik. Seetõttu on oluline tagada erinevad tugiteenused ja -võrgustik vastavalt konkreetse pere ja lapse vajadustele. Peredele vajalikuks toeks võivad olla hooldusvanemate töögrupid ja kursused, informatiivsed raamatud ja infovoldikud, praktiline tugi nagu näiteks lapsehoidmine või sõpruskond, telefoni abiliinid ja individuaalne nõustamine professionaalide ja teiste hooldusvanemate poolt (Braun 2001: 242–243).

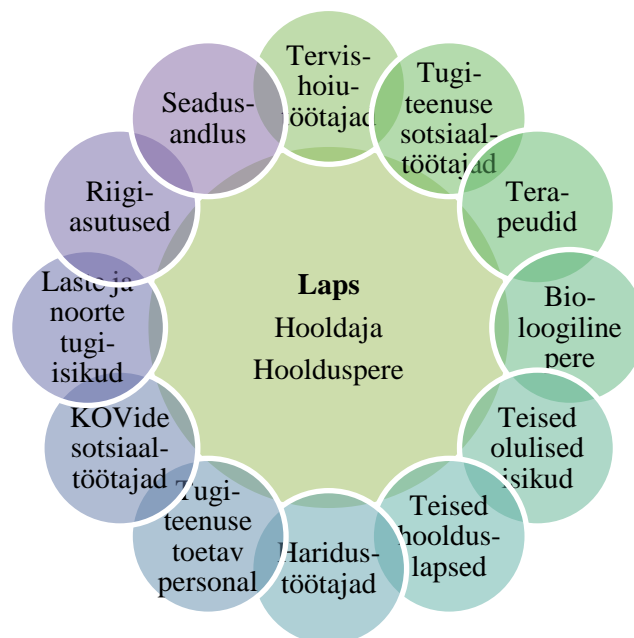
Vanemliku hoolitsuseta jäänud lapse hooldajad peavad tegelema väga erinevate emotsionaalsete ja käitumuslike probleemidega, mida lapsed väljendavad. Nendeks võib olla madal enesehinnang, endassetõmbumine, tujukus, vähesed sotsiaalsed oskused ning üsna tõenäoliselt vägivaldne või väljakutsuv käitumine. Kõigi kirjeldatud ülesannetega toimetulekuks tuleb järgida lapse arenguplaani ning teha koostööd sotsiaaltöötajaga. (Berridge 2001: 171) On oluline ka, et sotsiaaltöötajad oleksid teadlikud kiindumussuhete tähtsusest ning lapse kiindumussuhete hierarhiast ja -võrgustikust. (Daniel jt 2010: 246–247)

Hooldajad peaksid julgustama ja toetama lapsi oma bioloogilise perega suhtlemisel vastavalt juhtumiplaanile. Lisaks lapsele turvalise arengukeskkonna pakkumisele ja tema ettevalmistamisele iseseisvaks eluks, on perekonnas hooldamise juures tähtis ka lapse bioloogilise perekonnaga kontaktide säilimise toetamine ning lapse

ettevalmistamine tagasipöördumiseks bioloogilisse perekonda (Perekonnas hooldamise teenus... 2013).

Maailmas on kasutusel perekonnas hooldamise teenusekorralduse mudeleid, mis pakuvad süsteemset lähenemist kogu teenusele ning kirjeldavad ka hooldaja rolli selles süsteemis. Näiteks Ühendkuningriigis käsitletakse perekonnas hooldamist kompleksteenuseks, mida pakutakse sellele spetsialiseerunud avaliku-, era- või kolmanda sektori organisatsiooni kaudu. Teenuse pakkumise aluseks on riiklik seadusandlus, millega on teenusele kehtestatud miinimumstandardid ja kvaliteedinõuded. (The Fostering Services... 2013) Teenusepakkuja on kohustatud võimaldama hooldusvanemale vajalikud tugiteenused, mis tagaksid tema vastavuse kõigile kehtestatud standarditele (Fostering Services 2011).

Perele vajalike tugiteenuste osutamisel lähtutakse joonisel 3 esitatud tugiringi ehk meeskonnavanemluse (*team parenting*) mudelist, mis pakub süsteemset lähenemist lapse kasvatamisele ning tugineb teadusuuringutele ja praktikute koostööle (Steps & Strides 2011: 7).

Joonis 3. Tugiringi mudel (Steps & Strides 2011: 7, autori tõlge).

Tugiringi keskmes on laps ning pühendunud, koolitatud ja leidlik hooldaja/hoolduspere, keda toetatakse toimetulekul hooldatava lapse väga erinevate vajadustega. Mudeli puhul

rakendatakse skeemi, kus hooldusvanem ei ole lapse kasvatamisel üksik, vaid teda ümbritseb multidistsiplinaarne meeskond, kus igal liikmel on lapse arenguvajadustest lähtuvalt oma roll ning ka vastutus. (Steps & Strides 2011: 9)

Hooldusvõimetute vanemate juures elanud lapsed on juba noores eas kogenud väärkohtlemist, traumasid ning nende käitumismustrid, arusaamad ja hoiakud on õpitud senikogetu põhjal. Selliste erivajadustega laste kasvatamine ja ravimine nõuab hooldajalt ressursse, isikuomadusi ning teadmisi, mida enamjaolt pole võimalik ühel vanemal ega ka perekonnal pakkuda. Seetõttu on oluline, et lapse kasvatamise protsessi oleks kaasatud erinevad spetsialistid ning ka laps tajuks oma osa selles võrgustikus.

1.4.2. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenuse korraldus ja seadusandlus Eestis

Perekonnas hooldamise teenuse arendamine Eestis on toimunud taasiseseisvumise järgsest perioodist alates. Lapse perekonnas hooldamist Eestis puudutavad mitmed seadused: sotsiaalhoolekande seadus, lastekaitse seadus, perekonnaseadus, riiklike peretoetuste seadus. Sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) § 25¹ lg 1 järgi saab suunata perekonnas hooldamisele orvu ja vanemliku hoolitsuseta lapse, kelle (Sotsiaalhoolekande seadus 1995):

- vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud;
- vanematele on nende piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja;
- vanematelt on vanema õigused ära võetud;
- vanematelt on laps ära võetud ilma vanema õiguste äravõtmiseta;
- vanemad kannavad eelvangistust või vangistust vanglas.

Perekonnas hooldamise teenust rahastatakse Sotsiaalministeeriumi poolt, teenuse korralduse eest vastutab KOV. Teenuse osutajana käsitleb Eesti seadusandlus teovõimelist füüsilist isikut. Hooldamine perekonnas toimub lapse elukohajärgse valla- või linnavalitsuse ja hooldamisele võtja vahel sõlmitud kirjaliku lepingu ja selle lisaks oleva lapse juhtumiplaani alusel. Juhtumiplaani koostamisse tuleb kaasata hooldajaks saada soovija. Hoolduslepingus sätestatakse lepingu mõlemal osapoolil puudutavad õigused ja kohustused. Lapse eestkostja ülesandeid täidab lapse elukohajärgne omavalitsus. Kui lapse ja hooldaja elukoht ei ole samas vallas või linnas, peab lapse

elukohajärgne omavalitsus teavitama kirjalikult hooldaja elukohajärgset omavalitsust lepingu sõlmimisest. (Lisamaterjal... 2013: 3)

Riiklike peretoetuste seaduse (RPS) § 9 lõige 2 kohaselt on perekonnas hooldatavale kuni 18aastasele lapsele ette nähtud igakuine toetus (Riiklike peretoetuste... 2001). Toetust makstakse kahekümnekordses lapsetoetuse määras. 2013. aastal on toetuse suuruseks 191,8 eurot, mille saamiseks tuleb esitada avaldus elukohajärgsesse Sotsiaalkindlustusameti büroosse. Toetuse eesmärgiks on katta lapse kasvatamisega seotud kulutused, hooldaja töö tasustamist pole ette nähtud. Perekonnas hooldamise lõppemisel, seoses lapse 18aastaseks saamisega, makstakse toetust selle jooksva õppeaasta lõpuni, mil laps saab 19aastaseks. (Peretoetused... 2013) Lisaks on hooldusel olevale lapsele ette nähtud riiklik lapsetoetus RPS § 5 alusel ning alla kolmeaastase lapse hooldamisel makstakse hooldajale lapsehooldustasu. Juhul, kui hooldusel olev laps on orb, on võimalik tal lisaks saada riikliku pensionikindlustuse seaduse § 41 lõige 4 alusel toitjakaotuspensioni (Riikliku pensionikindlustuse... 2001).

Sotsiaalministeeriumi internetileheküljel (Perekonnas hooldamine 2013) on antud informatiivne ülevaade hooldusvanemaks saamise protsessist. Kui täiskasvanud isik soovib oma perekonnas hooldada last, tuleks pöörduda vastava avaldusega oma elukohajärgse omavalitsuse sotsiaalosakonda. Sotsiaaltöötaja kohustuseks on tutvustada perekonnas hooldamise põhimõtteid ja tingimusi, selgitada välja hooldaja motivatsioon ja ootused ning tutvuda hooldaja koduste tingimustega ja pereliikmetega. Hooldaja ning tema täiskasvanud perekonnaliikmed peavad allkirjaga kinnitama, et vastavad sotsiaaltöötaja poolt tutvustatud teenuse pakkumise nõuetele. Ühes peres võib hooldamisel olla kuni neli last, kaasa arvatud samas majapidamises elavad alla viieaastased lapsed ja teised hooldamist vajavad isikud. Erandjuhul on lubatud ka rohkem hooldatavaid.

Teenuse kvaliteedi ja lapse õiguste kaitse tagamiseks peaks hooldusperede kui teenuseosutajate üle toimuma järelevalve. Järelevalvet saab teha maavalitsus piirkondlike teenuste üle, KOV-i ülesandeks on kontrollida lepingu täitmist. Lisaks on lastekaitsetöötajal võimalik hinnata lapse turvalisust ja elukeskkonna sobivust hooldusperes. Valla- või linnavalitsuse lastekaitsetöötaja peab selleks külastama hooldajaks saada soovija kodu enne lepingu sõlmimist ning vähemalt kaks korda aastas lepingu kehtimise vältel. Omavalitsusele on antud õigus ja võimalus korraldada

hooldajatele eneseabigruppe. Vähemalt üks kord aastas on vajalik koos hooldajaga üle vaadata sõlmitud leping ja lapse juhtumiplaan ning teha muudatusi lapse arengust ja huvidest lähtuvalt. (Lisamaterjal... 2013: 4)

Lapse perekonnas hooldajale on SHS § 25² lõige 1 alusel esitatud alljärgnevad nõuded:

- ta on täieliku teovõimega, iseseisvalt toimetulev isik, kes elab püsivalt Eestis;
- tal on lapse kasvatamiseks vajalikud isikuomadused;
- temalt ei ole ära võetud vanema õigusi ega ole ära võetud last ilma vanema õiguste äravõtmiseta;
- teda ei ole kõrvaldatud eestkostja ega hooldaja kohustuste täitmisest;
- tema suhtes ei ole alustatud kriminaalmenetlust süüdistatavana kuriteos, mille eest seadus näeb karistusena ette vangistuse ja ta ei ole süüdi mõistetud tahtlikult toimepandud kuriteos;
- tal ei ole sõltuvust alkoholist, narkootilistest ega psühhotroopsetest ainetest;
- ta on läbinud Sotsiaalministeeriumi tunnustatud koolituse või on sellele registreerunud.

Hooldajaks soovijale on sotsiaalministri määrusega „Lapse perekonnas hooldamisele ja selle korraldamisele ning hooldamisel kasutatavatele ruumidele esitatavad nõuded” kehtestatud nõudmised ja tingimused, mis puudutavad pere ettevalmistust, elutingimusi, järelevalvet ning mitmeid teisi korralduslikke küsimusi. Nimetatud määruse kohaselt peab perekonnas hooldaja (Lapse perekonnas... 2005):

- last hooldama, sealhulgas vajadusel abistama teda söömisel, liikumisel, riietumisel ja isiklikus hügieenis;
- last kasvatama, sealhulgas kõlbeliselt arendama, kujundama lapse tööoskusi ja arendama tema võimeid, abistama teda kodus õppimisel ning võimaldama lapsel tegeleda huvialadega;
- lapse järele valvama ja tagama tema turvalisuse;
- aitama lapsel säilitada tervist ning haiget last põetama, sealhulgas tegema koduseid ravi protseduure ning koostöös spetsialistidega korraldama lapse ravi ja rehabilitatsiooni;
- looma lapsele soodsa kasvukeskkonna ja lapsesõbraliku kodu, kus lapsele tagatakse arenguvõimalused ja võimaldatakse privaatsust.

Hooldajaks saada soovijale on ette nähtud spetsiaalse eelkoolituse läbimine. Selleks koolituseks on litsentseeritud *PRIDE (Parents' Resource for Information Development Education)* programm, mille eesmärgiks on läbi koolituse ja supervisiooni anda peredele olulisi teadmisi, mille omandamine on vajalik edukaks hoolduspereks kujunemisel. Õppeprogramm pärineb Ameerika Ühendriikidest ning Sotsiaalministeerium ostis selle kasutusõiguse 2000. aastal. *PRIDE* koolituse läbiviimise, koordineerimise ja vastava tunnistuse väljastamise osas on Sotsiaalministeerium andnud loa Tervise Arengu Instituudile (TAI). Koolitusi viiakse läbi erinevates maakondades Sotsiaalministeeriumi finantseerimisel ja need on osavõtjatele tasuta. (Riigi tegevus... 2009: 19)

Autor peab vajalikuks veelkord välja tuua, et Eesti seadusandlikes- ja rakendusaktides on sätestatud perekonnas hooldamise teenuse korraldajana KOV, teenuse pakkujana ja osutajana lapse hooldusele võtnud isik ning teenusesaajana vanemliku hoolitsuseta laps. See lähenemine on aluseks lepingusuhte kujunemisel ja mõlemapoolsete õiguste ning kohustuste käsitlemisel.

Hooldusperedega puutuvad kokku mitme erineva tasandi ametkonnad ning peredega tegelevaid ametnikke on palju. Sotsiaalministeerium on finantseerija ja suuniste andja, KOV lepingute sõlmija ja peredega suhtleja, maavalitsus järelevalve teostaja, TAI koolitaja, kohus last puudutavate otsuste tegija. Kui siia loetelusse lisada veel lapse bioloogiline perekond, varjupaik või asenduskodu lapse vahepealse elukohana, haridusasutused ning tervishoiutöötajad, on selge, et süsteemi heaks funktsioneerimiseks on vajalik reguleeritud ja koordineeritud võrgustikutöö. Juhul, kui see puudub, võivad esineda probleemid ja puudujäägid, mis juba otseselt mõjutavad hooldusteenust vajava lapse heaolu ja arengut.

1.4.3. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamist puudutavad uurimused ja probleemid Eestis

Eestis on laste asendushoolduse, eriti aga perekonnas hooldamise kohta, tehtud vähe uurimusi ning puudub järjepidev ja ühtne andmekogumine, mis võimaldaks välja tuua ühiskonna arengutrendidega tervikuna arvestava hooldusteenuse arenguvajadused.

2009. aastal avaldatud Riigikontrolli auditiaruandes asenduskodude ja perekonnas hooldamise üle „Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel” esitati olulisemate tähelepanekutena, et asenduskoduteenus on riigile kümme korda kallim kui peres hooldamine, kuid asenduskodudes elab kolm korda rohkem lapsi kui perekondades. KOV-il on lihtsam ja kasulikum suunata vanemliku hoolitsuseta lapsed asenduskodusse, mitte peresse hooldamisele. Kuna asenduskodude rahastamine on pearahapõhine, on asutused ka ise huvitatud võimalikult paljude laste hooldusele võtmisest. Peaaegu pooled hooldusperedest ei ole läbinud nõutavat koolitust ning järelevalve perekonnas hooldamise üle on ebaühtlane. (Riigi tegevus... 2009: 1)

Pille Kuusepalu on oma 2010. aastal kirjutatud magistritöös uurinud hooldusperede vähenemise põhjusi ja hooldajate motiive lapse perekonda võtmisel. Töös esitab ta mõned motiivid, miks hooldusperena tegutsetakse (Kuusepalu 2010: 33):

- hooldusaluseks on sugulane,
- suguvõsas või peres on minevikus juba hoolduslaps olnud,
- maapiirkonnas on see üks võimalikest sissetulekuallikatest,
- üldine altruism,
- mõne tuttava vanemateta jäänud lapse aitamine.

Ühtlasi toob Kuusepalu (2010: 68) esile, et praeguse süsteemi juures puudub lüli hooldusperede ja abi vajavate laste vahel ning neid on raske omavahel kokku viia, kuna omavalitsused reeglina ise lastele hooldusperesid ei otsi. Perekonnas hooldamise teenuse süsteemse väljaarendamise vajadusele on viidanud ka lapse õiguste nõunik Ingrid Sindi (2012: 57).

Andres Siplane on uurinud Eesti hooldusperedes kasvavate laste olukorda, vajadusi ja probleeme. 2005. aastal läbi viidud uurimus „Eesti kasulaps 2005” põhines üheksal hüpoteesil ja valmisse sattus 100 kasulast. Uurimusest selgus, et enamus hooldusel olevatest lastest ei suhtle oma bioloogiliste vanematega ning ei ela oma elukohajärgses omavalitsuses. Üle poolte perede on pidanud lapse kasvatuslike probleemide pärast professionaalset abi otsima. (Siplane 2005: 47–48)

Eesti lastekaitsetöötajate seas 2010. aastal läbiviidud uuringust (Kütt 2011: 26, 28) selgub, et Eestis on lastekaitsetöötajate poolt tehtav töö piirkondlikult ebaühtlase tasemega ning iga kohalik omavalitsus on lahendanud lastekaitse korralduse oma parema

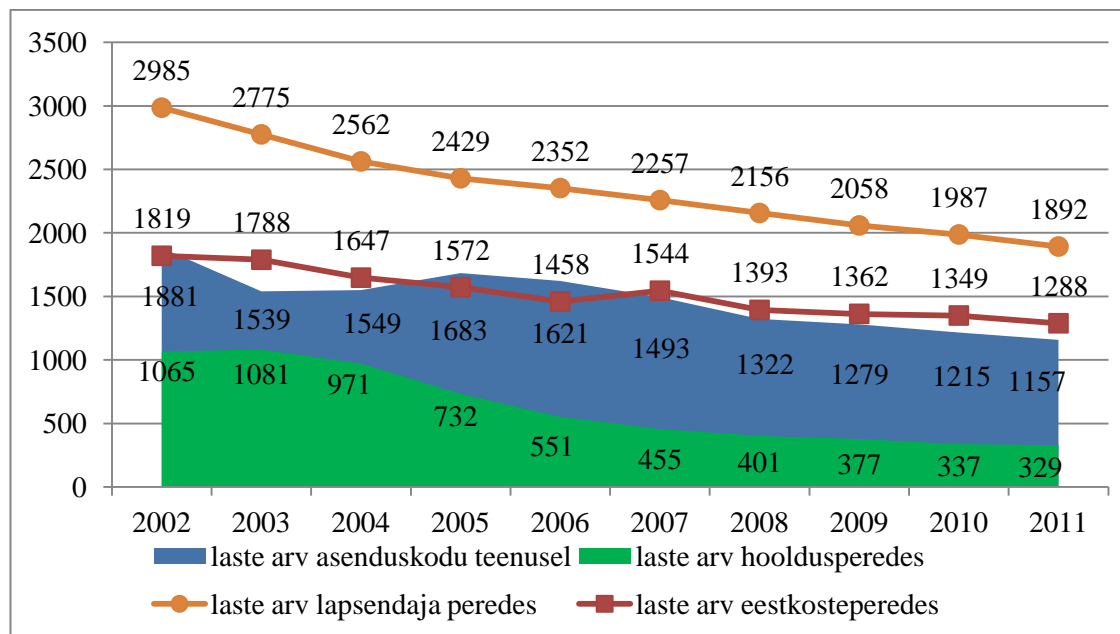
äränägemise järgi. Omavalitsuste praktikate ühtlustamiseks perekonnas hooldamise teenuse korraldamises, on Sotsiaalministeerium käesoleva aasta alguses välja andnud juhise vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamiseks (Perekonnas hooldamise... 2013).

Parve (2010: 38) on juhtinud tähelepanu lapse jaoks üliolulise võrgustikutöö ja juhtumikorralduse rakendamise sõltuvusele omavalitsuse võimalustest. Küti (2011: 27) läbiviidud uuringust selgub ka, et tänu klientide passiivsusele ja ebaaususele, üldisele ajapuudusele ja teenuste puudusele ei tehta piisavalt võrgustikutööd ning ei kasutata lapse tervikliku arengu seisukohast parimat – juhtumikorralduse meetodit.

Eesti üleriigiline laste hoolekandevaline statistika on koondatud Sotsiaalministeeriumi sotsiaalhoolekande keskkonda S-veeb. Avaldatud aruannete põhjal on võimalik saada ülevaade hooldusperedest ja seal kasvavate laste arvust. 2011. aasta lõpul viibis Eestis perekonnas hooldamisel 329 last, neist 147 oma elukohajärgses KOV-s ning 182 last elas mujal omavalitsuses. Hooldusperesid oli 2011. aasta lõpu seisuga kokku 263, neist 75 kasvatas last üks täiskasvanu. Bioloogilisi lapsi ei olnud 149 peres. (Perekonnas hooldamine 2013)

Andmeid hoolekandeesutustes viibivate laste kohta on võimalik saada vastavaid aruandeid koondavast internetikeskkonnast H-veeb. Asendushooldusel viibivate laste arv Eestis on viimaste aastatega langenud (vt joonis 4). (Asendushooldusel viibivad lapsed 2013) Ehkki vähenenud on kõigil perepõhistel hooldusvormidel olevate laste arv, on kõige suurem langus toimunud perekonnas hooldamise teenusel viibivate laste arvus. See on kümne viimase aasta jooksul vähenenud pisut enam kui kahe kolmandiku võrra.

Kui 2002. aastal oli Eestis 852 perekonnas hooldajat, siis 2011. aasta lõpu seisuga oli hooldusperede arv vähenenud 263-le (Perekonnas hooldamine 2013). 2003. aastal oli asenduskoduteenusel ja peres hooldusel viibivate laste suhtarv 1,4 ning 2011. aastal 3,5. Erinevalt riiklikult seatud eesmärkidest on tõus toimunud hoopis asenduskoduteenusel olevate laste osatähtsuses.

Joonis 4. Asendushooldusel viibivate laste arv asendushoolduse liikide kaupa aastatel 2002–2011 (Statistikaamet, Sotsiaalministeeriumi S-veeb ja H-veeb, autori koostatud).

Kokkuvõtvalt võib tõdeda, et hooldusperedes elavate laste arvu vähenemine on toimunud järjepideva trendina, ehkki riiklikud arengustrateegiad on olnud valdkonda toetavad kõigi nende aastate jooksul. Varasemad uurimused näitavad, et probleemid on mitmetasandilised ja erinevad ning viitavad süsteemsetele puudujääkidele hooldusteenuse korralduses.

Lõputöö teoreetilise osaga täideti töö eesmärgipüstitusega seonduvalt mitmed ülesanded: esitleda arengusuundi ja probleemistikku Euroopa ja Eesti laste asendushoolduses, käsitleda hoolduspere rolle lapse kasvatamisel, tutvustada teenuse korraldust Eesti seadusandluse taustal ja peatuda tehtud uuringutel.

Järgnevas osas keskendutakse uurimusele, mis puudutab hoolduspere tegevust teenuseosutajana, perede vajadusi, lapse kasvatamisel esinevaid probleeme ning koostööd teiste hooldusteenusega seotud osapooltega.

2. UURIMUS HOOLDUSPERE TEGEVUSEST SOTSIAALTEENUSE OSUTAJANA

Lõputöö alljärgnevas osas antakse ülevaade uurimusest, kus käsitletakse hooldusperede olukorda sotsiaalteenuse osutajana. Peatükk koosneb viiest alapeatükist, millest esimeses kirjeldatakse uurimiseesmärki ja -küsimusi, teises osas keskendutakse uuringu metoodikale ja läbiviimise protsessile. Kolmandas alapeatükis on kirjeldatud uuringus kasutatud valimit, neljandas tuuakse välja uurimistulemused ning viiendas esitatakse uurimistulemustele põhinev arutelu, järeldused ja ettepanekud.

2.1. Uurimisprobleemi seade, uurimiseesmärk ja -küsimused

Riiklikult püstitatud arengueesmärgid ning inimõigusi järgides on tähtis, et vanemliku hoolitsuseta lapsele oleks kasvamisel tagatud püsiv ja turvaline perekonnas hooldamine. Varases eas traumeeritud lapse kasvatamine on vastutusrikas tegevus. Riikliku sotsiaalteenuse osutajana tuleb hooldusperel üles kasvatada endaga edaspidises iseseisvas elus toimetulev kodanik.

Pered, kes on erinevatel põhjustel enda juurde võtnud kasvama bioloogiliste vanemate hoolitsusest ilma jäänud lapse, vajavad selles tegevuses professionaalset tuge. Kvaliteetse hoolduse tagamisel ning lapse isikupära ja huvidega arvestamisel on tähtis, et toimiks eesmärgipärane koostöö kõigi perekonnas hooldamisega seotud osapoolte vahel.

Uurimustöö eesmärk on analüüsida vanemliku hoolitsuseta jäänud last kasvatava hooldusperetegevust sotsiaalteenuse osutajana. Analüüsimisel keskendutakse hooldusperetegevusele vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel, peretegevuste vajaduste väljaselgitamisele ning koostööle perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vahel.

Lähtuvalt töö eesmärgist otsitakse töö käesolevas osas vastuseid alljärgnevatele küsimustele:

- millised probleemid kaasnevad vanemliku hoolitsuseta lapse hooldusperekonda tulekuga ja hoolduslepingu sõlmimisega;
- millised probleemid esinevad hooldusperel seoses vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamisega;
- millised on hooldusperede toetamise vajadused;
- milline on koostöö perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vahel.

Võttes arvesse perekonnas hooldamise valdkonna arenguvajadusi ning Eesti hooldusperesid käsitlevate uuringute vähesust, annavad uurimistulemused ülevaate perede olukorrast Eestis ning hooldajate toetamise vajadustest. Ühtlasi on tulemuste põhjal võimalik kaardistada süsteemsed kitsaskohad hooldusteenuse korralduses ja teenusega seotud osapoolte koostöös.

2.2. Uurimismeetod ja uuringu läbiviimine

Empiiriline materjal uuringu teostamiseks saadi töö autori poolt 2012. aasta kevadel hooldusperede seas läbiviidud ankeetküsitlusest. Autor koordineeris üle-eestilist hooldusperedele suunatud küsitlust vabatahtliku kodanikualgatusliku projekti raames. Küsitluse korraldamise läbi avanes autoril võimalus ühildada õpiväljundite täitmine praktilise vajadusega uurida hooldusperede olukorda ja probleeme Eestis. Vahetult peale küsitluse läbiviimist ning selle tulemustele tuginedes loodi perekonnas hooldamise valdkonna toetamiseks MTÜ Igale Lapsele Pere. Küsitlustulemused olid abiks asutatud tugiorganisatsiooni käivitamisetapil ühingu tegevuseks vajalike eesmärkide, tegevusülesannete ja prioriteetide seadmiseks.

Küsitluse läbiviimine koos kõigi ettevalmistustöödega, tehniliste küsimuste lahendamise, ankeedi koostamisega küsitluskeskkonnas e-formular, andmete kogumisega, analüüsimisega ja kokkuvõtte esitlemisega oli käesoleva töö autori ülesandeks. Lühikokkuvõtet küsitlustulemustest esitles töö autor juunis 2012. aastal perekonnas hooldamise valdkonna arendamist toetava algatusgrupi mõttetalgutel, sama aasta novembrikuus toimunud perepõhise asendushoolduse infoseminaril Sotsiaalministeeriumis ning detsembris Viljandimaa hooldusperede infopäeval.

Küsitluse lühikokkuvõtte koostamiseks ei viidud läbi kogutud andmete põhjalikumat analüüsi. Täiendavalt vajasis uurimist mitmed teenusega seotud aspektid nagu näiteks perede toimetulek ja toetamise vajadused, samuti puudujäägid hooldusperede süsteemis tervikuna. Huvi nimetatud teemade vastu on üles näidanud valdkonna spetsialistid, lastekaitsega seotud organisatsioonid, hoolduspered ja nende tugiorganisatsioonid. Seetõttu pidas autor vajalikuks käesoleva lõputöö raames viia läbi uurimus ning koostada ülevaade hooldusperest teenuseosutajana laste riiklikus asendushoolduses.

Küsitlus viidi läbi kvantitatiivsel meetodil poolstruktureeritud ankeetküsitlusena. Lisaks statistiliste seoste esitamisvõimalusele pakub kvantitatiivne meetod anonüümset vastamist. Käesolevas lõputöös analüüsitakse küsitlusega kogutud andmeid vaid vastavalt antud töö ülesandepüstitusele – uurimustöö eesmärgist ja uurimisküsimustest lähtuvalt.

Uuring viidi läbi neljas etapis:

- 1) uuringu ettevalmistamine, küsitluse struktuuri loomine ja küsitluskeskkonna ettevalmistamine ning testimine;
- 2) uuringu läbiviimine;
- 3) kogutud andmete süstematiseerimine ja sisestamine *Microsoft Excelisse*;
- 4) andmete töötlemine, analüüsimine ja järelduste tegemine.

Ettevalmistustööd küsitluse läbiviimiseks said alguse 2012. aasta veebruaris. Esmalt loodi etappide kaupa küsitluse põhistruktuur, pandi kirja olulised märksõnad ja küsimused. Märtsi keskel valmis küsitluse mustand, küsimustiku lõplik ülesehitus koos kõigi küsimuste ja vastusevariantidega koostati märtsi lõpuks. Küsitluse testversioon internetikeskkonnas e-formularis sai valmis aprilli alguseks. Viimased tehnilised detailid ja kaaskiri vormistati 22. aprillil.

Andmete kogumine toimus internetipõhise e-formulari ankeedi kaudu ühe kuu jooksul ajavahemikul 23 aprill – 23 mai 2012. aastal. Enamus vastuseid laekus elektrooniliselt, viis käsitsi täidetud ankeeti saadeti läbiviijale postiga. Üks kordusteavitus tehti 7. mail, mille tulemusel lisandus veel 30 vastust. Kokku laekus vastuseid 89 hooldusperelt.

Küsitluse korraldajal puudus andmekaitse nõuete tõttu võimalus saada sihtrühma otsekontakte, mistõttu kasutati ankeedi levitamisel vastavate ametkondade ja organisatsioonide abi. Küsitlusankeedi laialisaatmisel elektronposti teel kasutati

mitmeid erinevaid kanaleid – maavalitsuste sotsiaalosakonnad ning läbi nende KOV-ide sotsiaalosakonnad ja lastekaitsetöötajad, omavalitsuste ja maaomavalitsuste liidud, hooldusperede piirkondlike ühenduste teadaolevad kontaktid, isiklikud teadaolevad hooldusperede kontaktid, MTÜ Oma Pere ja Eesti Kasuperede Liidu liikmed. On selge, et kirjeldatud viisil levitatud küsitlusankeet ei jõudnud kõigi Eesti hooldusperedeni ning vastajate osakaalu valimist pole võimalik määrata.

Autor koges küsitluse läbiviimise käigus paljude ametnike ning ka hooldusperede positiivset ning osavõtlikku suhtumist. Asjaosaliste toetav hoiak ja aktiivsus näitas nende soovi oma kogemusi ja arvamusi jagades kaasa aidata valdkonna uurimisse ning edasisse arengusse Eestis.

Küsitluse struktuuriline ülesehitus oli viieosaline, järgides lapse teekonda hooldusperesse jõudmisest kuni elluastumiseni (vt lisa 1). Küsimused olid jaotatud vastavalt läbitavatele etappidele alljärgnevalt:

- 1) vastaja peret puudutav info,
- 2) otsuse tegemine ja esmase informatsiooni saamine,
- 3) pere ettevalmistus ja ametlik protsess,
- 4) laps perekonnas ja elu koos lapsega,
- 5) ettepanekud.

Iga teema alla koondati konkreetse etapiga seonduvad küsimused. Esimeses osas oli kümme, teises osas kuus, kolmandas osas seitse, neljandas osas kaksteist ja viiendas osas viis alaküsimust. Kokku esitati ankeedis 40 erinevat liiki küsimust. Vastamise lihtsustamiseks kasutati valikvastustega ja mitme vastusega küsimusi ning hinnangute saamiseks viieballilist Likerti skaalat.

Ankeedi lõpus tuli täita vastajat puudutav sotsiaal-demograafiline osa, mis sisaldas vastaja vanust, elukohta ning küsitlustulemustest huvitatutele võimalust jätta oma kontaktandmed tagasiside saamiseks. Andmete analüüs viidi läbi tabelitöötlusprogrammi *Microsoft Exceli* abil. Posti teel saabunud ankeetvastused sisestati andmetöötluse käigus käsitsi.

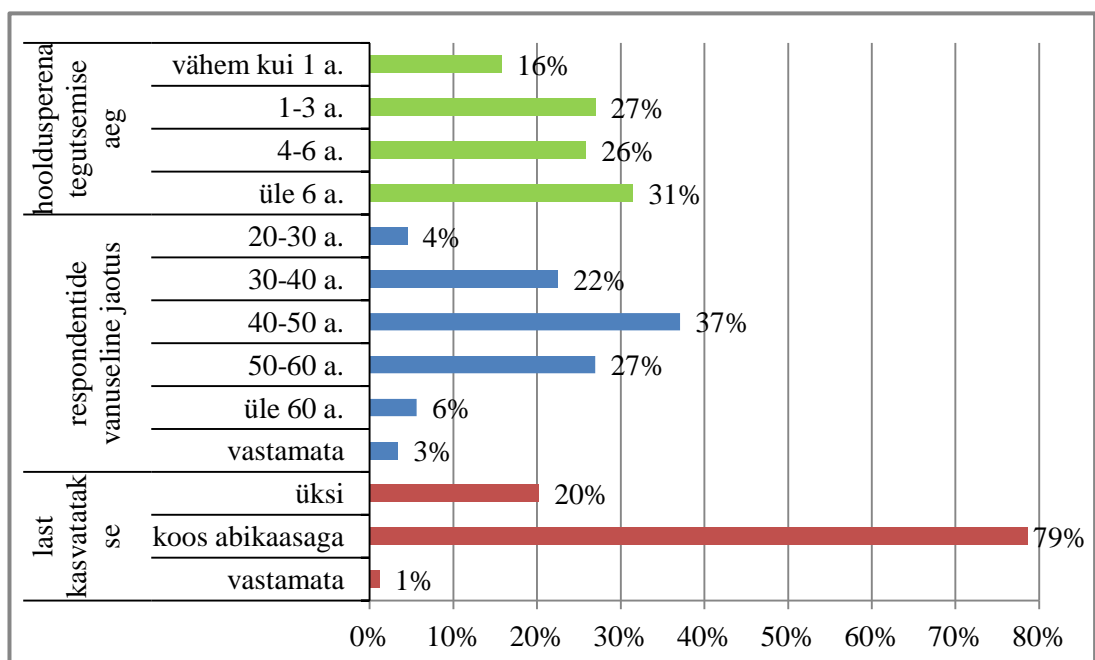
Üle poolte küsimuste juures oli võimaldatud vabateksti väljal lisada oma kommentaare või arvamusi, mis andsid detailsemat infot konkreetse küsimuse kohta. Respondentide arvamusi ja selgitusi on töös kasutatud statistiliste andmete ilmestamiseks. Nende

süsteemiseerimine käesolevas töös esitlemiseks viidi läbi kategoriseerimise teel. Tsitaadid on töös esitatud konkreetse analüüsitava teemaga seotult kursiivkirjas ja jutumärkides. Kaaskirjas selgitati küsitluse läbiviimise eesmärki, anti juhtnöörid küsimustele vastamiseks ning poolelioleva ankeedi salvestamiseks, samuti kirjeldati ankeedis enamkasutatavate mõistete sisu. Küsitluses osalejatele oli garanteeritud anonüümsus.

2.3. Valimi kirjeldus

Küsitlusele vastas 89 inimest üle Eesti, kelle peres olid hooldamisel viibinud vanemliku hoolitsuseta laps/lapsed, kelle peres oli küsitluse läbiviimise hetkel lepingulisel hooldamisel üks või rohkem last või kes ootasid lähiajal lapse perre jõudmist. Arvestades asjaolu, et küsitlusankeedi levitamiseks sihtrühmale kasutati vahendajatena ametkondade ja organisatsioonide abi ning täpne valimi suurus jäi küsitluse läbiviijal teadmata, tuleb laekunud vastuste arvu pidada siiski väga heaks tulemuseks.

Ülevaade respondentide perekonnaseisust, vanuselisest koosseisust ning hooldusvanemana tegutsemise ajast antakse joonisel 5.

Joonis 5. Respondendid hooldusperena tegutsetud aja, vanuse ja perekonnaseisu lõikes (autori koostatud).

Vastajatest 31% olid juba pikaajalise hooldamise kogemusega vanemad, kelle peres oli laps olnud kauem kui kuus aastat, vähem kui aasta olid last hooldanud 16%. Vanuste lõikes oli kõige enam (37%) respondente vanuses 40–50 aastat. Üksikud vastajad olid alla 30 ning üle 60aastased.

Vastuseid laekus igast maakonnast v.a Võrumaalt. Harju- ja Tartumaalt oli respondente kõige enam (vastavalt 37% ja 13%). Enamus respondentidest (79%) hooldasid last koos abikaasa või elukaaslasega, üksinda last hooldavad vanemad moodustasid 20% vastanutest. Ühe üksikvanema puhul oli lisatud märge, et abikaasa on surnud.

Laste arvu peredes kirjeldatakse tabelis 1. Enamusel respondentidest (86%) oli vastamise ajal peres hooldamisel üks kuni kaks last. Mõnedes peredes oli hooldusel kolm kuni viis last, ühes peres isegi 11 last. Viiel respondentil polnud küsitlusele vastamise ajal ühtki last hooldusel. Neist kaks vastajat olid hooldanud erivajadusega last ja lepingu enda algatusel lõpetanud ning ühel oli laps täiskasvanuikka jõudnud ja perest lahkunud. Kahel vastajal polnud veel ametlikult hoolduspere staatust, koolitus oli mõlemal perel läbitud ning konkreetsele lapsele oldi tugiisikuks ja oodati hoolduslepingu sõlmimist.

Tabel 1. Peredes hooldatavad ja seal kasvavad lapsed (autori koostatud).

Laste staatus peredes	Laste arv peres						lapsi kokku
	0 last	1–2 last	3–5 last	6–8 last	üle 8 lapse	vastamata	
hetkel hooldusel viibivad lapsed (perede arv)	5	77	6	0	1	0	131
üldse hooldusel viibinud lapsed (perede arv)	2	71	10	4	2	0	211
bioloogilised lapsed (perede arv)	19	32	31	4	0	3	195

Kokku olid küsitluses vastajad kasvatanud oma peredes 211 vanemliku hoolitsuseta last ning 195 bioloogilist last. Enda bioloogilised lapsed puudusid 21% vastajatel. Koos enda bioloogiliste lastega oli keskmine peres kasvanud laste arv 4,6 last.

Perede soovi edaspidi last hooldusele võtta ning valmisolekut hooldada erivajadusega või teisest rahvusest last selgitatakse joonisel 6.

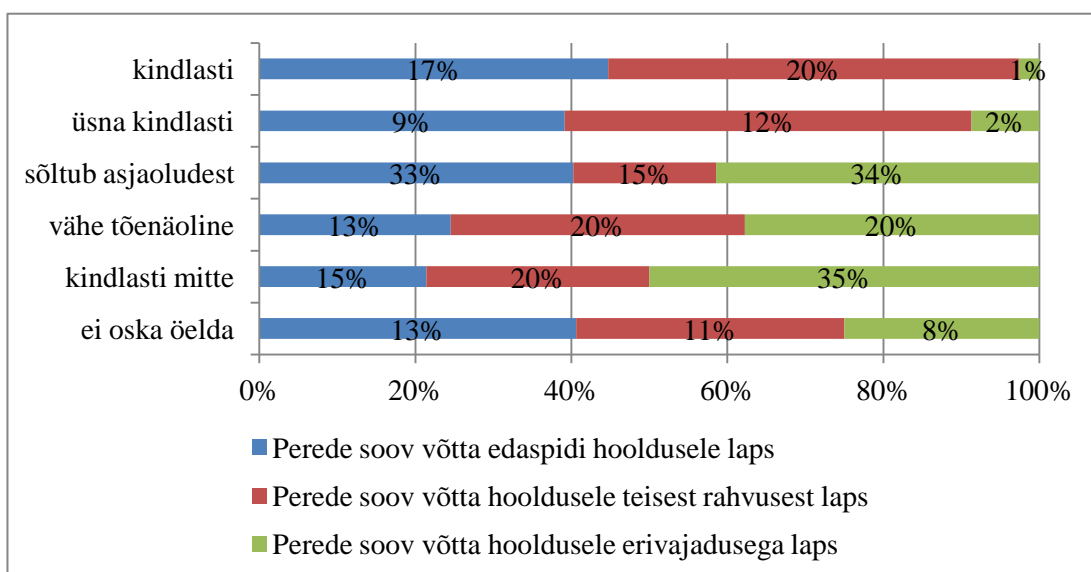
Paljud pered sooviksid ka edaspidi lapsi hooldusele võtta. Kindlasti ja üsna kindlasti nõustuksid seda tegema 26%, sõltuvalt asjaoludest 33% vastajatest. Määravate

asjaoludena toodi esile bioloogiliste laste mittesaamist, pere majanduslikke võimalusi, praeguse hoolduslapse täiskasvanuikka jõudmist ja tema kasvatamisest saadud kogemust. Üks vastaja oli märkinud, et ei oska kusagilt last hooldusele saada. Vastajatest 28% arvasid, et edaspidi lapsi hooldusele nad ei võtaks või see oleks vähe tõenäoline. Takistavate teguritena mainiti abi puudumist erivajadusega lapse kasvatamisel, raha ja tahtmise puudumist, kõrget vanust ning enda halba tervislikku seisundit.

„Igal lapsel on parem, kui on samaealine õde või vend, kellega jagada rõõme ja muresid. Lisaks tunnen ma jõudu veel hoolitseda lapse eest. Olen valmis pakkuma kodutunnet ja armastust.”

„Oleneb kuidas see käesolev ehk esimene kord asi õnnestub ja kuhu suunas liigub pere majanduslik olukord, sest riigi poolt saadav toetus ei kata hetkel kõiki lapsega seotud kulusid.”

Vastajad oleksid valmis võtma enda perekonda ka teisest rahvusest lapse. Mitmetel peredel oli juba eelnevalt teisest rahvusest lapse hooldamise kogemus. Respondentidest 32% teeksid seda üsna kindlasti või kindlasti, 15% aga sõltuvalt asjaoludest. Erivajadusega last oleksid valmis enda perre võtma sõltuvalt asjaoludest 34%. Vastajatest 3% arvasid, et teeksid seda üsna kindlasti, kuid suurem osa vastajatest (55%) pidasid seda vähe tõenäoliseks.

Joonis 6. Perede soov võtta edaspidi hooldusele laps, hooldada teisest rahvusest või erivajadusega last (autori koostatud).

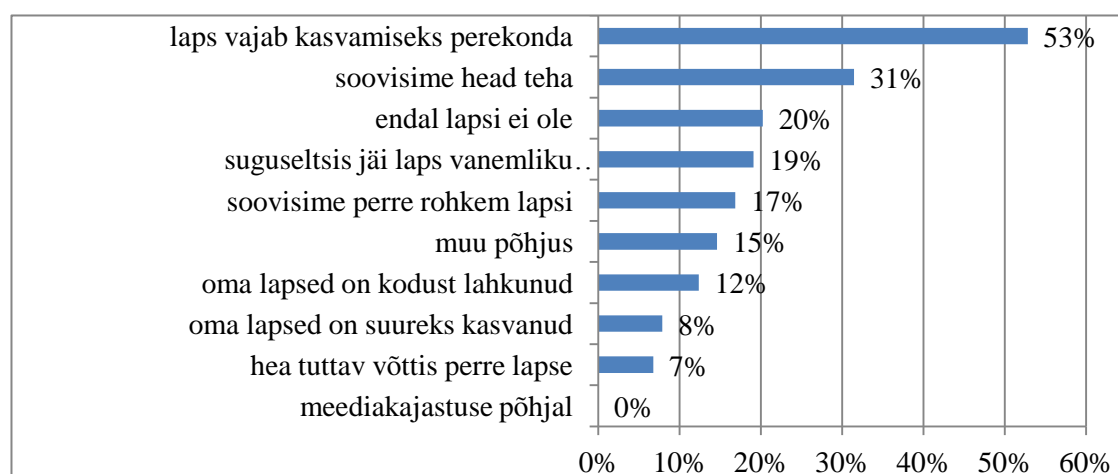
Kirjeldatud valimi kohta üldistusi teha pole lihtne, kuid võib öelda, et respondendid on küpses eas, empaatilised pereinimesed, kes lisaks hooldusele võetud lastele kasvatavad ka enda bioloogilisi lapsi. Peredes hooldusel olevate laste arv vastab kehtestatud nõuetele. Mõnele peredele on omavalitsused teinud laste arvu osas erandeid. Autor võrdles respondentide kirjeldusi Statistikaameti poolt S-veebis avaldatud 2011. aasta hooldusperede andmetega. Osakaal sarnanes mitmete näitajate osas, nagu hooldusel olevate laste arv, bioloogiliste lasteta pered, üksikvanemaga pered ja hooldusperekonna staaž. Autor leiab, et respondentide kirjeldusele ja karakteristikutele toetudes, võib valimit pidada piisavalt usaldusväärseks ja varieeruvaks antud teema uurimiseks ning järelduste tegemiseks.

2.4. Uurimisandmete analüüs ja uurimistulemused

2.4.1. Vanemliku hoolitsuseta lapse hooldusperekonda tulekuga ja hoolduslepingu sõlmimisega kaasnevad probleemid

Selleks, et välja selgitada hoolduspereks saamise põhjused, kitsaskohad perede ettevalmistuses ja ametlikus asjaajamise käigus, uuriti perede motiive vanemliku hoolitsuseta lapse perekonda võtmisel, *PRIDE* koolituse läbimist ja hinnanguid sellele ning hoolduslepingu sõlmimise protsessi.

Lapse perekonda võtmisel domineerisid vastajate seas altruistlikud põhjused. Mitme valikuvõimalusega küsimuse puhul pooldati kõige enam seisukohta, et laps vajab kasvamiseks perekonda (vt joonis 7).

Joonis 7. Hoolduspereks saamise põhjused (autori koostatud).

Vastajatest 31% olid oma otsuse tegemisel ajendatud soovist head teha ja 20% puhul oli üheks põhjuseks asjaolu, et neil endal bioloogilisi lapsi ei olnud.

Jooniselt 7 on näha, et oli ka neid vanemaid, kes lihtsalt soovisid enda perekonda rohkem lapsi. Veel toodi põhjustena esile, et suguseltsis jäi laps vanemliku hoolitsuseta või enda lapsed olid suureks kasvanud ning kodust lahkunud. Muude põhjustena esitati soovi enne lapsendamist viivitada ja lapsega tutvuda, tööalased kokkupuuted lastega ning enda raske lapsepõlve. Meediakajastuste mõju lapse perekonda võtmisel vastajate seas puudus.

„Mõtlesin, et oma vanuses jõuaksin veel midagi olulist teha. Olime varem lapsendanud selle lapse õe.”

„Kuna selgus, et laps keda me soovisime lapsendada on raske puudega, siis otsustasime aja veidi maha võtta ja jääme esialgu hoolduspereks.”

„Lastekodu direktor otsis ühele poisile suvekodu ja nii läkski.”

Töö teooria osas selgitati, et hooldusvanemaks saada soovija peaks vastavalt seadusele pöörduma oma sooviga KOV-i sotsiaalosalakonda. Vastanutest 47% olid sellest teadlikud ning pöördusid esmajärjekorras KOV-i poole. Maavalitsusse pöördus 15%, asenduskodusse 12% peredest. Pöörduti ka tuttava hoolduspere poole ning laste turvakodusse või varjupaika. Kolm vastajat tõid esile, et kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja pöördus ise nende poole.

Vastavalt sotsiaalhoolekande seadusele peab hooldusperel juba enne lapse perekonda tulekut olema läbitud vastav koolitus või peab ta olema sellele registreeritud. Enne lapse perekonda jõudmist olid *PRIDE* koolituse läbinud 19% ning peale lapse saabumist olid seda teinud 55% respondentidest. Koolitust polnud üldse saanud 24% hooldajatest.

„Ootasin koolitust kaks aastat, pärast koolitust kulus neli kuud, kuni mulle lapsega tutvumist pakuti.”

„Neli aastat olin järjekorras, siis tuli laps ja alles siis hakkasin koolitust saama.”

„Ei ole läbinud. Kirjutasin küll avalduse, aga laps jõudis meie perre enne kui koolituse järjekord meieni jõudis.”

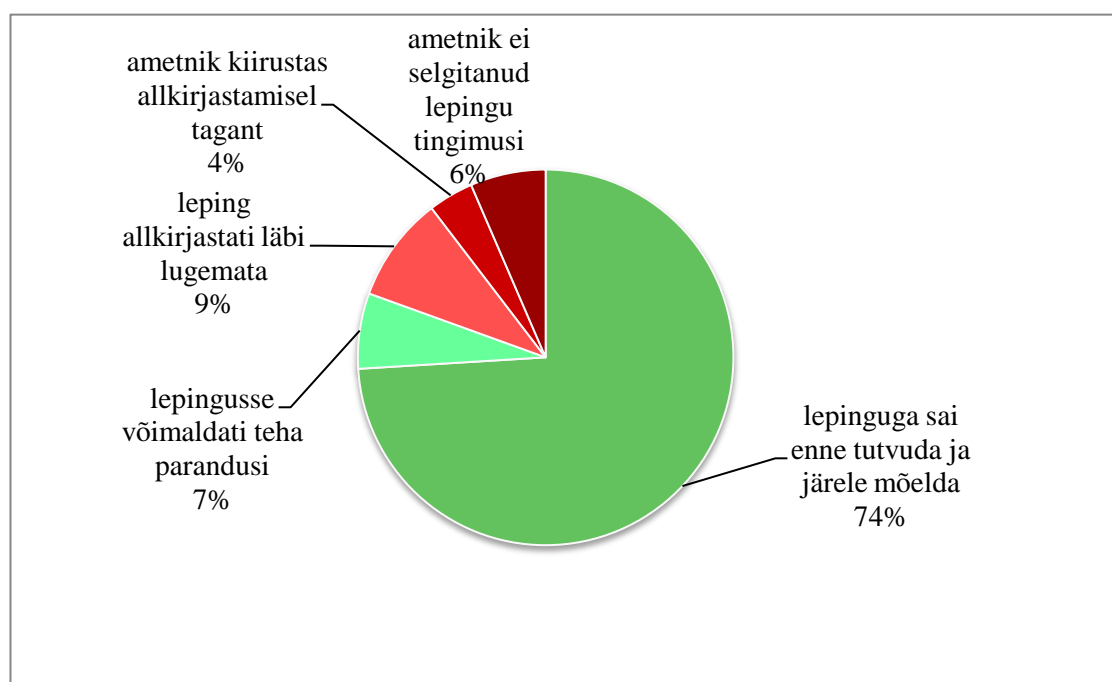
Vastustest selgus, et pered ootavad aastaid koolituse järjekorras ning ka lapse perekonda jõudmine võib olla pikaajaline protsess. Paljudest vastustest ilmnes ka asjaolu, et laps

võib teatud puhkudel saabuda hooldusele ootamatult ja lühikese etteteatamise ajaga, mistõttu pole olnud võimalik eelkoolitust läbida.

Koolituse läbinud respondentidel paluti anda sellele omapoolne hinnang. Viiepallisel skaalal antud hinnangu arvutuslik keskmine oli 4,23. Enamus (86%) koolituse läbinutest hindas sealt saadud teadmisi kõrgelt. Keskpäraseks pidasid koolitust 9% ning vaid 5% arvates oli koolitus halb.

Respondendid jagasid erinevaid arvamusi koolituse sisu ning vajalikkuse osas. Mitmed vastajad, ka need, kelle üldhinnang koolitusele oli kõrge, leidsid, et koolituse sisu ei olnud vastav Eesti oludele. Arvati, et Eestis võiks pakkuda erinevaid koolitusprogramme või kohaldada koolitust Eesti seadustele ja oludele vastavaks. Mitmed vastajad tõid esile võimaluse koolitusel teiste kogemusi ja arvamusi kuulda ning omale tugivõrgustiku tekkimise teiste hooldajate näol. Koolituselt saadud teadmised olid peredele abiks lapse perekonda saabumisejärgsel ajal, mil probleeme ja küsimusi kerkib esile kõige enam. Koolituse sisulise poole osas leiti, et rohkem oleks vaja psühholoogilisi teadmisi, infot hoolduspere õigustest ja kohustustest, samuti enam positiivset lähenemist teemade käsitlemisel.

Vastajatelt uuriti, kuidas täpsemalt toimus hoolduslepingu allkirjastamine (vt joonis 8).

Joonis 8. Hoolduslepingu allkirjastamise asjaolud (autori koostatud).

Mitme valikvastusega küsimuse vastuseid analüüsid selgus, et 74% puhul võimaldati perel hoolduslepinguga eelnevalt tutvuda ning anti aega järele mõtlemiseks. Lepingutingimustes muudatusi teha said 7% vastajatest. Samas 19% respondentide puhul esines probleeme – neile ei selgitatud lepinguga seonduvat, kiirustati tagant ning 9% hooldajatest allkirjastasid lepingu läbi lugemata. Kolm hooldusvanemat märkisid, et lepingu allkirjastamine toimus alles peale lapse perekonda tulekut ning üks vanem nimetas digiallkirjastamist.

Vastavalt sotsiaalministri määrusele peaks lapse hooldaja olema juba enne hoolduslepingu sõlmimist kaasatud lapse arengukava koostamisse (Lapse perekonnas hooldamise... 2005). Hoolduslepingu lisana nõutavast lapse juhtumiplaanist ei olnud teadlikud 45% vastanutest. Vaid 29% vanematest olid selle allkirjastanud ning 20% olid juhtumiplaanist teadlikud, kuid polnud seda allkirjastanud. Respondentidest 6% olid jätnud antud küsimusele vastamata.

Uuringust selgus, et lapse hooldusele võtmine toimub sageli juhuslike asjaolude kokkulangemisel ning on üheks võimaluseks teostada soovi saada perekonda rohkem lapsi, teisi aidata või head teha. Samas on märkimisväärselt palju ka neid hooldusperesid, kus bioloogilisi lapsi ei ole ning lapse hooldusele võtmine on põhjalikult läbi kaalutud ja kaua aega kestnud protsess. Selgus, et lapse saabumiseks ettevalmistav koolitus on peredele vajalik nii sealt saadavate teadmiste kui ka tugivõrgustiku tõttu. Vaid viiendik peredest on läbinud koolituse enne lapse hooldusele võtmist. Lapse juhtumiplaani, mis peaks olema lapse arengut suunav ja hindav alusdokument, olid allkirjastanud ainult 29% hooldusvanematest.

2.4.2. Vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamisel esinevad probleemid

Töö autor soovis välja selgitada, milliste raskustega puutuvad hooldusvanemad kokku laste hooldamise käigus ning kuidas mõjutab lapse hooldusele tulek pere igapäevast elu. Selleks uuriti muudatusi pere elurütmis ja uue olukorraga kohanemise kestvust peale lapse perekonda tulekut. Lisaks selgitati välja hooldajate valmisolek võimalikuks lapse lahkumiseks nende juurest ning sooviti teada saada respondentide hinnangut lapse läbikäimisele oma bioloogilise perega.

Perede kohanemise aeg seoses lapse hooldusele tulekuga varieerus vahemikus ühest nädalast kuni enam kui kahe aastani. Kohanemisperioodi kestvuse puhul mängis rolli, kas lapsega oli perel olnud juba varasem kontakt ja läbikäimine, milline oli pere ettevalmistus ning hoolduslapsega omavaheline sobimine. Samuti mõjutasid kohanemise kestvust probleemid, mis kerkisid esile lapse perekonda tulekul seoses lapse käitumise, tervise või teiste pereliikmete hoiakutega. Hooldusvanemad, kelle sõnul kohanemine igapäevaeluga läks kiiresti, märkisid, et erinevaid lahendamist vajavaid probleeme ja ülesandeid kerkib sellegipoolest esile pidevalt.

Nädal aega läks kohanemiseks 17%, üks kuu kulus selleks 11% respondentidest. Peaaegu kolmandiku ehk 31% vastajate arvates võttis neil uue olukorraga kohanemine aega hinnanguliselt pool aastat, kaks aastat 8% ning üle kahe aasta 4% vastajatest. Küsimusele jätsid vastamata 9%, neist osad tõenäoliselt põhjusel, et hooldasid mitut last ja ühtset hinnangut anda polnud võimalik. Neli respondenti, kes jätsid küsimusele vastamata, lisasid selgitusena, et kohanemine tuli loomuliku protsessina ning see ei võtnud kaua aega, kuna pere tundis last juba varem.

„Igapäevane elurütm sai kiiresti joonele, kuid üllatusi, millele tuleb vastuseid otsida lisandub kogu aeg.“

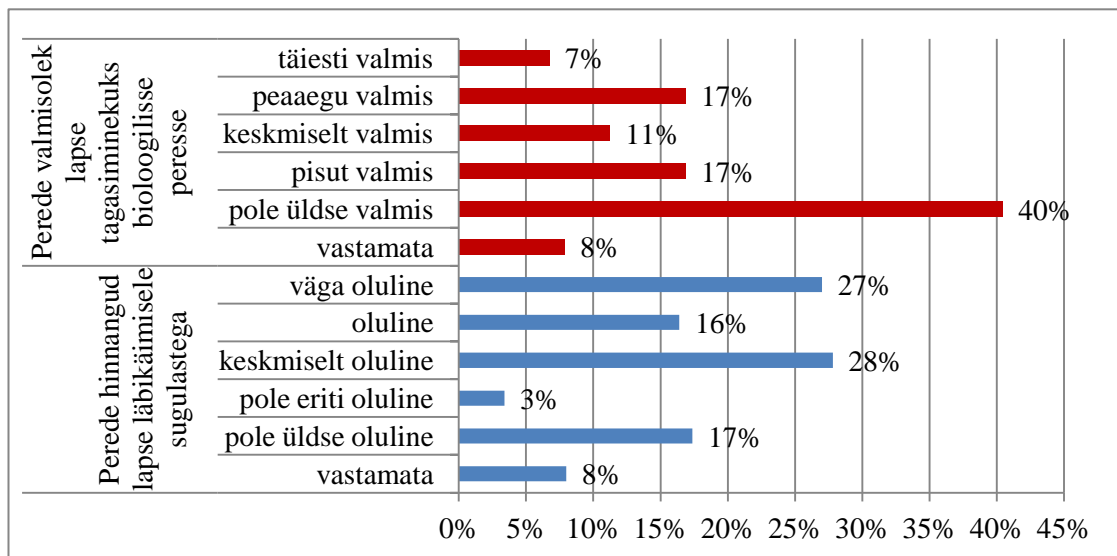
„Elurütm on muutuv ja sellega tuleb koguaeg kohaneda, aga selline selgus suhetes, piirides jms tuli umbes kuue kuuga.“

„Ma arvan, et me teeme seda ikka veel, viis aastat hiljem. Mul on kahju, et ta pidi 4,5 aastat lastekodus ootama. Need aastad olid nii olulised koos perega kasvada, selle puudus on tekitanud korvamatuid puudeid.“

Perekonnas hooldamine on olemuselt ajutine asendushooldusvorm. Perekonnas hooldamisele paigutatakse laps kuni tema tagasipöördumiseni oma bioloogiliste vanemate juurde või eestkoste või lapsendamise vormistamiseni või muu hooldusvormi kohaldamiseni või täiskasvanuks saamiseni (Lisamaterjal... 2013: 1).

Uurides hooldusvanemate hinnanguid pere valmisolekule lapse lahkumiseks nende juurest bioloogilisse perekonda või lapsendamisele mõnesse teise perekonda selgus, et 40% peredest pole selleks üldse valmis (vt joonis 9). Mõningast valmisolekut selleks kinnitasid 17% peredest. Samas 24% hooldajatest toetaksid vajadusel lapse lahkumist

ning oleksid selleks valmis. Kõigi respondentide lõikes keskmine hinnang pere valmisolekule lapse lahkumiseks nende juurest oli viiepallisel skaalal 2,27.

Joonis 9. Perede hinnangud lapse lahkumisele hooldusperest ja läbikäimisele päritolu perega (autori koostatud).

Mõned vanemad leidsid, et Eestis ei tehta piisavalt tööd bioloogilise perega soodustamiseks lapse tagasipöördumist. Samuti toodi välja, et lapse lahkumise korral vajaksid ettevalmistust nii laps kui praegune hoolduspere. Pered, kellel oli valmisolek lapse tagasipöördumiseks oma päris koju, sooviksid jätkata lapsega suhtlemist ka edaspidi. Leiti, et Eestis võiks olla ühe hooldusvormina ka lühiajaline paigutus.

Mitmed hooldajad ei pidanud õigeks lapse lahkumist normaalsest hooldusperest mujale perekonda lapsendamiseks. See põhjustaks lapsele sügava trauma ning tähendaks tekkinud kiindumussuhte katkemist. Peredel olid lastega tekkinud väga usalduslikud suhted ning mõned respondendid mainisid, et lapsed ise ei sooviks nende juurest ära minna. Neli vastajat lisasid selgitusse, et nad ootavad võimalust lapsendada hooldusel olev laps.

„Meie pere liikmed on temasse väga kiindunud, seega oleks see suur trauma meile kõigile. Ta on ise tunnistanud, et meiega elamine teeb ta väga õnnelikuks.”

„Meie suhted lapsega on samasugused, kui enda bioloogiliste lastega ja varem lapsendatud lapsega. Oleksime teda ise ära lapsendanud, kui suudaksime ilma riigi toetuseta kasvatada viite last omal kulul. Kasvades meiega kasvõi hoolduslepingu

alusel, saab laps kasvada koos oma bioloogilise õega, kes oli lapsendatud meie perekonda 1,5 aastasel.”

„Kõik lapsed saavad suureks ja lahkuvad meie juurest, me ei saa neid omada, me saame neid armastada ja kui me neid armastame, on meil ka valmisolek nende lahkumiseks ükskõik siis millisel põhjusel.”

Sotsiaalministeeriumi koostatud perekonnas hooldamise teenuse soovituslikus juhises nimetatakse hooldusteenuse ühe eesmärgina lapse bioloogilise perekonnaga kontaktide säilimise toetamist kogu teenuse osutamise jooksul juhul, kui see pole vastuolus lapse huvidega (Perekonnas hooldamise teenus... 2013). Autor uuris hooldusvanemate hoiakuid lapse suhtlemisele ja läbikäimisele bioloogiliste vanemate ning teiste sugulastega. Viiepallisel hinnanguskaalal antud vastustest selgus, et keskmine hinnang antud küsimusele oli 3,27. Leheküljel 39 esitatud jooniselt 9 on näha, et suhtlemist bioloogilise perega pidasid väga oluliseks ja oluliseks kokku 43%, keskpärase hinnangu andsid 28% vastanutest. Lapse ja tema sugulaste läbikäimist ei pidanud üldse oluliseks 20%.

Paljud hooldajad suhtusid toetavalt laste kontaktidesse nende päritoluperega ja vanematega, eriti lahus elavate õdede-vendadega. Samas tunnistasid vanemad, et sageli kaasnevad suhtlemisega probleemid – halvustatakse hooldusperet, vanemad on asotsiaalsete eluviisidega, alkohoolikud või narkomaanid. Mõnede respondentide sõnul lapsed kardavad oma bioloogilisi vanemaid ja väldivad nendega kokkusaamist ning suhtlemine põhjustab lastele stressi. Üldiselt pidasid pered oluliseks arvestada lapse sooviga ning käituda vastavalt sellele.

„Suhtlemine on lapse jaoks praegu väga oluline, näen seda ja ka toetan seda, kuigi minule on see keeruline ja tunnen ennast haavatavana võõraste ja mitte just minu suhtes heatahtlike inimeste ees. Pean võimalikuks, et suhtlemine sugulastega muutub pikapeale lapse jaoks ka vähem tähtsaks, üritan läheneda asjale lapsekeskselt, aga ka ennast säästvalt.”

„Momendil ei ole toetanud suhtlemist, sest laps kardab tagasi pöörduda endisesse ellu, räägib perest, kuid ettevaatlusega, et ega te ometi mind sinna tagasi ei vii. Natukese on veel kartust.”

„Enamasti jätkavad vanemad oma asotsiaalset eluviisi ja tekitavad lapsele vaid stressi.”

Lapse perekonda saabumise järgne periood on aeg, kus uue olukorraga kohaneda tuleb kõigil pereliikmetel ning vähene ettevalmistus ning puudulik info võib kaasa tuua mitmeid probleeme ja ootamatusi. Kolmandiku perede jaoks kestis teineteisega harjumise periood ligikaudu pool aastat. Pered lähtuvad lapse kasvatamisel küll ennekõike lapse soovidest ja vajadustest, aga ei pea õigeks lapse lahkumist nende juurest ning tekkinud kiindumussuhte katkestamist. Ehkki hooldusvanemad mõistavad vajadust lapse suhete säilitamise vajadust tema päritolu perekonnaga, toob läbikäimine ja suhtlemine bioloogiliste vanematega endaga kaasa täiendavaid pingeid ning probleeme.

2.4.3. Hoolduspere toetamise vajadused seoses vanemliku hoolitsuseta lapse hooldamisega

Autor soovis uuringuga välja selgitada, millist tuge ja abi vajavad hooldusvanemad lapse kasvatamisel. Selleks uuriti hooldajate abivajadusi seoses lapse perekonda tulekuga, koolitusvajadusi, materiaalse toetuse vajadusi ning perede soovi omavaheliseks läbikäimiseks ning suhtlemiseks tugigrupis.

Vastustest selgus, et peale lapse hooldusele tulekut pole kõrvalist abi kasutanud üle poolte (60%) peredest. Seoses lapse perekonda tulekuga vajas abi 34% respondentidest. Antud küsimusele jätsid vastuse andmata 6% vastajatest. Mitmed vastajad lisasid selgitusena, et nad oleksid abi vajanud, kuid ei teadnud, kust seda otsida või seda lihtsalt polnud kusagilt võtta.

Kõige enam mainisid respondendid psühholoogilise ja psühhiaatrilise abi vajadust. Lapse abistamiseks olid pered vajanud ka eripedagoogi, arsti, sõprade ja sugulaste tuge. Samuti nimetati abi leinaga toimetulekul, lapse kiindumishäirega seonduvalt, juriidilist abi, rahalist toetust ja abi lapsele lasteaiakoha saamisel.

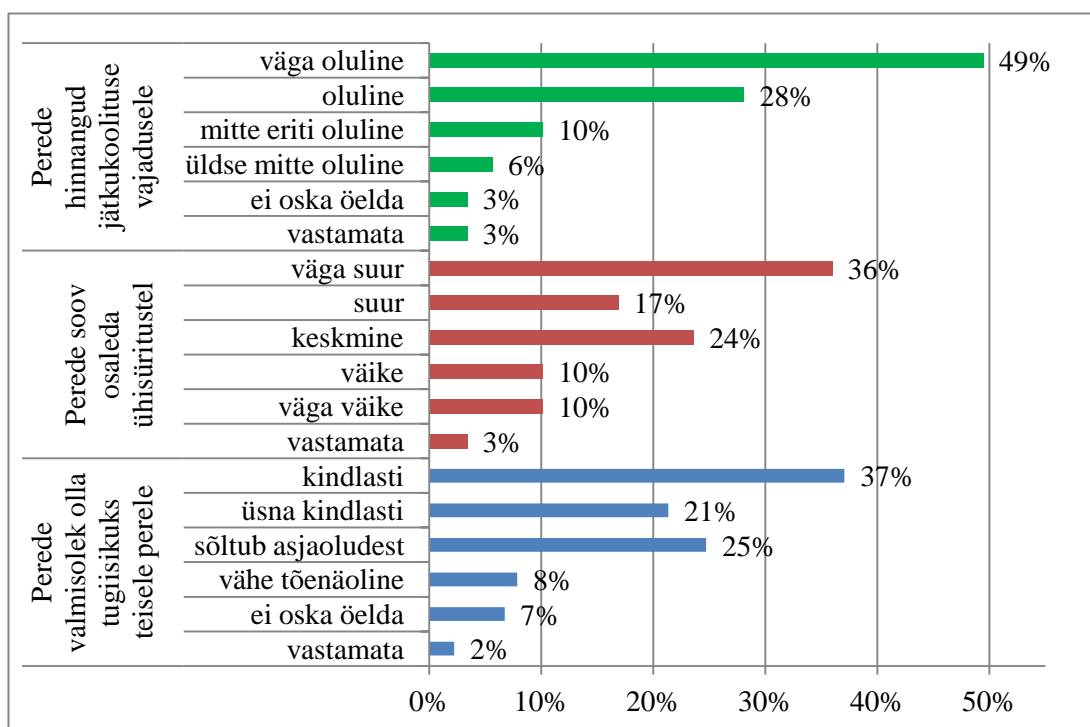
„Inimesed, kelle perre laps tuleb, peavad olema toimetulevad ise ning omama oskusi lapse kasvatamiseks. Laps on see, kes abi vajab ja seda läbi isiksusliku vanema. Kui vanemal ei ole oskusi ja aega, siis tekivad probleemid. Eks abi küsimine on ka oskus.”

„Abi oleks olnud vaja, kuid seda polnud.”

„Pere vajas psühholoogilist abi ja rohkem teadmisi sellest, kuidas saame aidata nii oma uuele lapsel kohaneda uute elutingimustega, kodukorraga ja suure perega, kui ka kõigile pereliikmetele kohaneda uue perekonnaliikme tulekuga.”

Joonisel 10 kirjeldatakse hooldusvanemate hinnanguid jätkukoolituse vajadusele ja läbikäimisele teiste hooldusperedega ühisüritustel ning tugigrupis. Jätkukoolituse kättesaadavust pidasid väga oluliseks 49% ning oluliseks 28% respondentidest. Vaid 10% arvasid, et jätkukoolitus pole eriti oluline ning 6% pidasid seda üldse mitte oluliseks. Respondendid pidasid tähtsaks läbikäimist teiste hooldusperedega, omavahelist suhtlemist ning ühiseid tegevusi. Soov osaleda hooldusperedele suunatud ühisüritustel oli suur või väga suur rohkem kui pooltel peredel. Ühistest ettevõtmistest osavõttu ei pidanud oluliseks 20% vastanutest.

Vajadust omavaheliseks läbikäimiseks ja kogemuste vahetamiseks näitab ka asjaolu, et vastajad oleksid valmis toetama teisi hooldusperesid tugisikuna. Jooniselt 10 on näha, et vaid 8% respondentidest pidasid teiste perede toetamist vähe tõenäoliseks. Vastajatest 58% oleksid nõus teistele tugisikuks olema, 25% teeksid seda sõltuvalt asjaoludest.

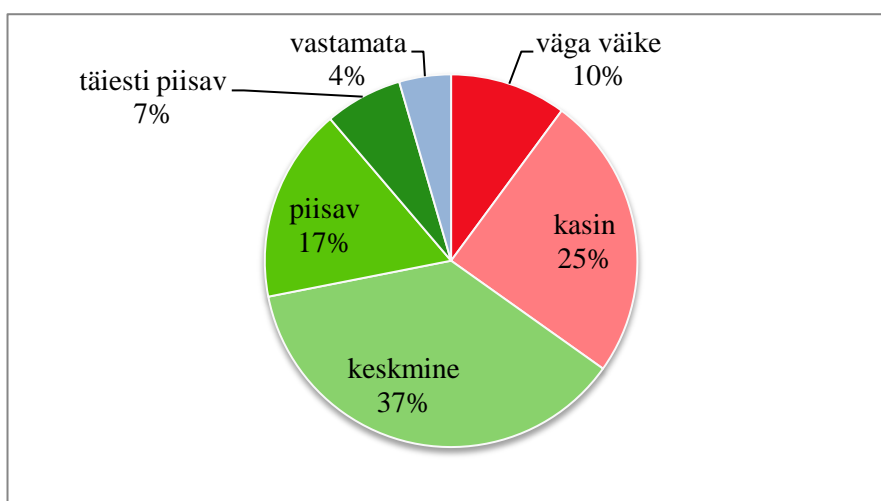

Joonis 10. Hooldusperede jätkukoolituse vajadus, soov osaleda ühisüritustel ja valmisolek tugisikuks olemiseks teisele perele (autori koostatud).

Kõigile kolmele joonisel kirjeldatud küsimusele antud vastused väljendasid kaudselt hooldajate vajadust pideva enesetäiendamise ning uute teadmiste järele. Omavahelise suhtlemise kaudu tekib võimalus oma kogemuste edasiandmiseks, sarnaste probleemide üle arutamiseks ning emotsioonide jagamiseks.

„Hooldusperel võiks olla kontaktvõrgustik, et oleks kellega oma muresid jagada. Tihti peale lastekaitsetöötajal ei ole aega või soovi või tahtmist eriti kuulata.”

Lapse kulude katteks makstakse hooldusperele igakuist riiklikku toetust 191,8 eurot. Seda pidasid täiesti piisavaks või piisavaks 24% vastajatest (vt joonis 11). Keskmiseks hindasid toetuse suurust 37% vastajatest. Kasinaks ja väga väikeseks pidasid toetuse suurust 25% respondentidest. Antud küsimusele jätsid vastamata 4%.

Joonis 11. Hooldusperede hinnangud igakuise riigipoolse toetuse suurusele (autori koostatud).

Hoolduspered leidsid, et riiklikust toetusest jagub vaid lapse põhivajaduste rahuldamiseks. Nende hinnangul ei kata toetus kulusid lapse harrastustele, väljasõitudele ning erivajadustele. Mitmed vastajad mainisid suurt vajadust hüvitise ja puhkuse järele lapse perekonda saabumisel.

„Elementaarseks eluks vajalikuks jätkub, aga hobidele-harrastustele, reisidest rääkimata, peab hoolduspere enda eelarvest peale maksma.”

„Kui on ikka erivajaduse või puudega laps, siis hetkel riigipoolne raha on nagu taskuraha vajaduste kõrval.”

„Lapse peres hooldamise hüvitist pean piisavaks. Äärmiselt ebapiisavaks pean hüvitise ja puhkuse puudumist lapse peresse võtmisel.”

Suur osa (87%) respondentidest arvasid, et Eestis võiksid kasutusel olla perekonnas hooldamise erinevad vormid, sealhulgas ka professionaalne tasustatud töö. Peaaegu kõik (96%) vastajad leidsid, et riikliku toetuse maksmine peaks jätkuma peale lapse

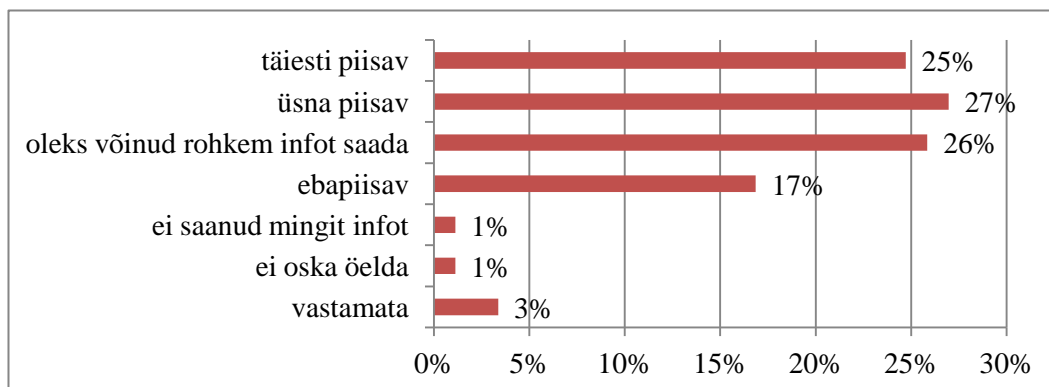
18aastaseks saamist juhul, kui täiskasvanuikka jõudnud noor veel õpib ning elab edasi hooldusperes.

Üle poolte perede on saanud peale lapse hooldusele võtmist hakkama ilma kõrvalise abita. Mitmed respondendid leidsid, et abi oleks vajatud, aga seda polnud kusagilt võtta. Kõige enam vajatakse lapse kasvatamisega seoses psühholoogide ja psühhiaatrite nõuandeid, ka meditsiinitöötajate, juristide ja teiste spetsialistide abi. Väga oluline on perede jaoks läbikäimine ja kogemuste vahetamine teiste hooldusperedega. Samuti tuntakse vajadust koolituse järele lapse perekonnas elamise ajal. Materiaalse toetuse osas tuntakse kõige enam puudust toetusest lapse perekonda saabumisel ning juhul, kui laps jääb pere juurde elama täisealiseks saamisel õppeaja lõpuni. Ühtlasi leitakse, et perekonnas hooldamise ühe vormina võiks olla tasustatud professionaalne töö ning vajalik oleks puhkusevõimalus lapse hooldusele saabumise korral.

2.4.4. Vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vaheline koostöö

Töö autor soovis välja selgitada kitsaskohad lapse perekonnas hooldamise teenusega seotud osapoolte vahelises koostöös. Selle eesmärgi täitmiseks tuli uurida, kuidas said pered lapse kohta taustainfot, milline oli ametkondade toetus peredele, kuidas toimusid KOV-i poolsed kodukülastused ning kas oli ette tulnud hoolduslepingute katkestamisi.

Lapse perekonda tulekul on KOV-l kohustus jagada perele igakülgset infot lapse kohta. Vastustest selgus, et üle poolte respondentidest (52%) pidasid lapse kohta saadud infot täiesti või üsna piisavaks (vt joonis 12).

Joonis 12. Perede hinnangud hooldusele tulnud lapse kohta saadud taustainfole (autori koostatud).

Lisatud selgitustest ilmnes, et mitmetel peredel oli lapsega varasem kontakt läbi isiklike sidemete ning kogu vajalik info juba eelnevalt olemas. Samas leidsid 26% respondentidest, et infot oleks võinud rohkem olla ning 17% arvasid, et lapse kohta saadud info oli ebapiisav.

Info jõudis hooldusvanemateni erinevatel aegadel ja intervallidega ning mitmeid kanaleid mööda. Seda saadi asenduskodust, sotsiaalala ametnikelt, lastekaitse- ja tervishoiutöötajatelt. Mitme vanema puhul piirdus kogu info vaid sellega, mis lapse tervisekaardil kirjas oli. Mõned pered leidsid, et nende eest varjati olulist infot lapse negatiivsetest külgedest – tervisliku seisundi, käitumisharjumuste ning bioloogilise pere probleemide kohta.

Respondentidel paluti anda oma hinnang ametkondade toetusele asjaajamisel seoses lapse hooldamisega. Viiepallisel skaalal saadi keskmiseks hinnanguks 3,5 palli. Vastavate ametkondade toetus asjaajamisele oli väga hea või hea 45% vastajate arvates. Keskmise hinnangu toetusele andsid 28% vastajatest ning 15% pidasid toetust halvaks või väga halvaks. Hinnangu jätsid andmata 11% vastajatest. Üheks vastamata jätmise põhjuseks võib olla asjaolu, et peredel, kus viibis hooldusel mitu last, olid lapsed pärit erinevatest omavalitsustest ning ühtset hinnangut seetõttu anda ei olnud võimalik. Samuti olid pered asjaajamisel kokku puutunud mitmete erinevate ametnikega ning suhtumine varieerus ametkondade lõikes.

Vastajate antud selgitustest ilmnesid erinevused ametnike pädevuses ning suhtumises erinevate omavalitsuste ja maakondade lõikes. Mitmed respondendid mainisid, et suhtumise hinnang baseerub konkreetse ametniku tegutsemisele ning süsteemselt on info saamine ja koostöö puudulik.

„Minu lapsed on erinevatest maavalitsustest. Ja kõik suhtuvad erinevalt ja neile ei vasta üks ja sama hinnang.”

„Jäi mulje, et KOV on huvitatud vaid lapsest lahti saamisest. Pressiti peale eeskostet. Maavalitsusega läks suhtlemise esialgu päris teravaks – põhjuseks KOV ja maavalitsuse lastekaitsete omavahelise koostöö ja infovahetuse täielik puudumine.”

„Kõik toetus, mis olen saanud, baseerub toredate ametnike algatusel ja vastutulekul, süsteemselt tundub asi mulle väga lahtine ja väga mäda.”

„Minul on omavalitsuse toetusega väga hästi läinud ainult tänu konkreetsetele töötajatele. Kui oleksid teised inimesed, oleks pilt täiesti teine. Süsteem kui selline paigas ei ole ja palju sõltub ainult otsustajast.”

KOV-i lastekaitsetöötajal on kohustus vähemalt kaks korda aastas teha hooldusperes kodukülastusi. Regulaarselt külastati analüüsi tulemuste põhjal 42% peresid, neist kahes peres ei soovita edaspidiseid külastusi ning ühe pere arvates käib sotsiaaltöötaja neil külas liiga sageli. Ainult ühel korral, lapse perekonda tuleku alguses, oli külastusel käidud 25% vastajate kodus. Harva või vastavalt vajadusele käis ametnik kodukülastusi tegemas 6% perede juures. Samas 13% respondentidest vastasid, et nende peret pole üldse külastatud.

Mitmete vastajate puhul, kus kodukülastusi ei tehtud või käidi ainult lapse perekonda tuleku eelselt, toimus suhtlus omavalitsuse ametnikega telefoni teel või elektronposti vahendusel. Mõnes peres, kus kodukülastusi tehakse regulaarselt, tunnetasid hooldusvanemad, et see võib olla laste jaoks häiriv.

„Iga omavalitsus küll erinevalt, aga üldiselt ikka käiakse.”

„Suhtleme sotsiaaltöötajaga tihedalt, tunnevad huvi lapse tegemiste kohta telefonitsi.”

„Oleks hea, kui käiks keegi, keda laps ei saaks siduda oma minevikuga ja inimestega, kes paigutavad lapsi lastekodusse.”

Respondentidelt küsiti ka hoolduslepingute ennetähtaegse lõpetamise kohta. Käesolevale küsitlusele vastajatest ei olnud lepingut katkestanud 87%, kuid neist 7% olid sellele mõelnud. Siinkohal tuleb arvestada, et valimisse kuulusid siiski enamjaolt kehtiva hoolduslepinguga pered. Lepingut olid lõpetanud 8% respondentidest, neist 6% tegid seda enda algatusel. Antud küsimusele jätsid vastamata 6% respondentidest.

Lepingut lõpetamise põhjustena toodi välja, et üksi ei saadud enam hakkama, lapse puue nõudis suuri väljaminekuid ning ööpäevaringset valvet, hoolduslapse negatiivset mõju teistele pere lastele. Need pered, kes olid mõelnud lepingut lõpetamise peale arvasid, et kui olukord ei muutu, siis ei leia nad enam jõudu jätkata. Selgitati, et lastel esineb probleeme koolis, nende käitumine on raskesti talutav ning nad on halvaks eeskujuks teistele peres kasvavatele lastele.

„Leian, et kord perre võetud last ei tohiks hiljem tagasi anda, mõelda tuleks ikka enne lapse võtmist.”

„Lapse tulek perre oli minu jaoks liiga raske. Tundsin (ja tunnen tihti ka praegu), et minu normaalne elurütm on täiesti lõhnutud. Lapse käitumine on aeg-ajalt ääretult raskesti talutav.”

„Enam ei jaksanud rohkem, kõik lõppes otsa. Lapse puue nõudis suuri väljaminekuid ning magamata öid, 24 tundi päevas tõsist valvaja tööd.”

Lapse kasvatamiseks on pere jaoks oluline saada põhjalik info lapse tervise, senise elukäigu, bioloogilise pere ja hariduslike erivajaduste kohta. Küsitlusest selgus, et info saamisel esineb mitmeid probleeme, kuna seda pole võimalik saada ühest kohast ja samaaegselt ning pered peavad ise palju vaeva nägema, et lapse iseärasustes ja vajadustes selgusele jõuda. Omavalitsuste toetus ja suhtumine varieerub ning perede hinnangud ametkondadele on pigem isikupõhised. Tajutakse puudujääke süsteemis tervikuna. KOV-ide ametnikud usaldavad peresid ning sageli toimub kontroll vaid telefonisuhtluse kaudu või kirjavahetuse teel. Regulaarseid kodukülastusi tehakse 42% perede juures. Hoolduslepingute lõpetamise puhul on olnud määravaks lapse probleemidega tegelemiseks vajaliku professionaalse ning materiaalse toe puudumine.

2.5. Arutelu ja järeldused

Nagu kogu maailmas, nii ka Eestis lähtutakse poliitikate kujundamisel seisukohast, et perekond on iga lapse, ka asendushooldust vajava lapse, parim kasvupaik. Käesoleva lõputöö teoreetilises osas selgus, et asendushoolduse perepõhiste vormide arendamine on meil küll prioriteediks seatud, kuid siiani rakendatud meetmed pole soovitud tulemusteni viinud.

Empiirilisest uuringust selgus, et hoolduspered mõtlevad üldiselt väga lapsekeskselt, püüdes kasvatamisel lähtuda lapse soovidest, isikupärast ja tema vajadustest. Sarnaselt töö teooria osas 1.4.1. esitatud hooldusvanema rollide ja funktsioonide käsitlesele, mõistavad ka respondendid lapse vajadust kasvada perekonnas, säilitada suhteid oma bioloogilise perekonnaga, samuti kiindumussuhte olulisust ning selle kujunemist. Autor leiab uuringutulemuste põhjal, et pered võtavad hoolitsuseta lapse kasvatamist loomuliku protsessina ning igapäevaselt ei teadvustata oma rollide mitmekülgust ja olulisust. Lapse hooldamist ei tajuta sotsiaalteenuse osutamisenä, vaid ennekõike lapse

abistamisena ning altruistliku eneseteostusena. Enamus vanemaid on lapse hooldusele võtmisel valmistunud tema täisealiseks kasvatamiseks ning ei ole valmis lapse lahkumiseks enne tema täisikka jõudmist. Suhtumine hoolduslapsesse on sama, mis bioloogiliste laste puhul. Selline mõtteviis ja lähenemine on kahtlemata vajalik lapsega seonduvate igapäevaste ülesannete täitmisel. Autor leiab, et ühiskonnas tuleks laialdasemalt väärtustada ja toetada hooldusperede tegevust. Seda oleks võimalik saavutada riikliku teavitustöö ja positiivsete meediakajastuste kaudu ning omavalitsuste poolt pakutavate preemiatega ja tähelepanuavaldustega.

Läbiviidud empiirilisest uuringust selgus, et Eesti hoolduspered on valmis ka edaspidi lapsi hooldusele võtma. Selle ressursi ärakasutamine oleks kõige lihtsam ja kasulikum viis laiendada perepõhist asendushooldust pakkuvate isikute arvu vastavalt laste ja perede arengukavas esitatud meetmetele (Laste ja perede... 2009:42). Samas selgus küsitlusest, et omavalitsused reeglina ise lastele peresid ei otsi. Riigikontrolli aruandes (Riigi tegevus... 2009: 1) toodi välja, et perest eraldatud lapsed saadetakse üldjuhul asenduskodudesse. Hooldusvanemate antud selgitused küsitluses viitasid probleemidele lapse perekonda saamisel. Eelnevast võib järeldada, et praegu toimivas süsteemis ei suudeta kokku viia abivajajat abistajaga – hooldust vajavat last ning teda kasvatada soovivat perekonda. Samale järeldusele jõudis ka Kuusepalu (2010: 68) oma varasemas uurimuses. Autor leiab, et teenuse korraldaja peaks läbi viima perede hindamise, mis kajastaks muuhulgas ka nende potentsiaali, võimeid ja kogemusi. Hooldusperede andmeid koondav keskne infobaas peaks olema kõigile omavalitsustele kättesaadav.

Küsitlusest tuli välja, et hooldajatel puudub sageli info lapse varasema käekäigu, iseärasuste ja terviseprobleemide kohta ning seda peavad pered ise erinevate kanalite kaudu otsima. Lapse arengukava tähtsusele ja koostöövajadusele sotsiaaltöötajaga pöörati tähelepanu töö teoorias (Berridge 2001: 171). Küsitlusest selgus, et lapse jaoks olulise arengudokumendi – juhtumiplaani, on allkirjastanud vaid 29% respondentidest. Eelneva põhjal võib järeldada, et Eestis puudub keskne infojagamise süsteem ja -praktika ning peret ei kaasata lapse arengu planeerimisse piisavalt. Autori arvates peaks KOV-i sotsiaaltöötaja koostama lapse kogu infot sisaldava isikukaardi, mis oleks kättesaadav volitatud isikutele tsentraalses andmebaasis. Lapse juhtumiplaan peaks olema alusdokumendina kasutusel võrgustikutöös ja lapse arengu suunamisel. Juba enne

lapse perekonda paigutamist peaks toimuma põhjalik lapse ja pere hindamine ning omavaheline sobitamine.

Eestis hooldusperedele pakutav *PRIDE* eelkoolitus on ainuke riiklikult tunnustatud ja rahastatud programm. Sarnaselt Riigikontrolli aruandes esitatuga (Riigi tegevus... 2009: 1), näitasid ka käesoleva uuringu tulemused, et koolituse kättesaadavus hooldusperedele on piiratud. Lisaks esineb koolituse sisulises osas mittevastavusi Eesti oludele. Perede kvalifikatsioon ja vastav ettevalmistus on üheks kvaliteetse hoolduse tagamise oluliseks komponendiks ning seda näevad ette ka Euroopa asendushoolduse kvaliteedistandardid (Asendushoolduse standardid... 2007: 15). Uuringuandmete põhjal selgus, et neljandik praegustest hooldajatest pole koolitusel käinud. Meil pakutav koolitusprogramm on mõeldud pere ettevalmistuse osana, kuid 55% peredest on läbinud selle alles peale lapse hooldusele võtmist. Koolituse lisaväärtusena saadakse respondentide sõnul sealt omale tugivõrgustik teiste hooldajate näol. Küsitlustulemused viitasid, et ilma ettevalmistuseta ja toeta võib pere sattuda raskustesse, mille kõige drastilisem tagajärg lapse jaoks on hoolduslepingu katkestamine. Positiivse momendina saab esile tuua perede kõrgeid hinnanguid koolitajatele. See tähendab, et meil on olemas pädevad kursuste läbiviijad, kelle professionaalsust ja teadmisi saaks kasutada ka sellisel juhul, kui programmi pakkumise mahus, sisus või valikus toimuksid muutused.

Juba töö teoreetilises osas 1.4.2. sai selgeks, et hooldusperedega tegelevad mitmed erinevad ametkonnad. Seda kinnitas ka töö empiiriline osa, kust selgus täiendavalt, et ametnikelt saadava abi kvaliteet ja tase on meil ebaühtlane. Abi saamine sõltub lisaks omavalitsuse võimekusele ning konkreetse spetsialisti vastutulelikkusele, ka hooldaja enda initsiatiivist ja suutlikkusest vajalikku tuge otsida. Samas ei saa eeldada, et kõik ametnikud, kellega asjaajamiste käigus kokku puututakse, on piisava ettevalmistusega perekonnas hooldamise spetsiifikast lähtuvalt.

Küsitlusest selgus, et lapse perekonda tuleku eelselt on hooldusvanemad ühendust võtnud nii omavalitsuse spetsialistide kui maavalitsuste, asenduskodude, turvakodude ning tuttavate hooldusperedega. See viitab killustatusele asjaajamises. Uuringust ilmses ka, et mõnikord ei soovita ega julgeta probleeme tunnistada ning seetõttu ei otsitagi abi väljastpoolt. Lisaks ei tea hooldajad, kelle poole tuleks abivajaduse korral pöörduda. Autor leiab, et info jagajana ja perede toetajana võiks toimida eraldi struktuuriüksus, kas regionaalse keskuse või tugiorganisatsiooni näol.

Küsitlusest selgusid järgmised hooldusperede abivajadused: nõustamine erinevate spetsialistide ja terapeutide poolt, abi asjaajamisel, last puudutava info hankimine, õigusabi vajadus, lapse bioloogilise perega läbikäimine, koolitused, lapse ja oma elukohajärgse omavalitsusega suhtlemine, lapse tervise- ja käitumisprobleemid, rahaline toetus, lasteaiakoha leidmine, ühisüritused, eneseabigrupid jne. Ühtlasi selgus, et abivajaduste osas üldistusi teha on keeruline, sest iga laps ja pere vajab individuaalset lähenemist. Ka Siplane (2005: 47) on oma uurimuses välja toonud peredele osutatava professionaalse abi vajaduse ning Braun (2001: 242) on rõhutanud tugiteenuste tagamise tähtsust vastavalt konkreetse lapse ja pere vajadustele.

Lisaks selgus uuringust, et abivajadus on kõige suurem lapse perekonda tulekul, kui toimub kohanemine uue elurütmi ja -keskkonnaga. Kulutused lapsele on sel ajal samuti suured, sest enamasti ei ole lapsel kaasas isegi eluks hädavajalikke asju. Töö teooria osas sai selgeks, et perede täiendavat toetamist pole riiklikult ette nähtud. Autor leiab, et praeguse korralduse juures, kus perekonnas hooldamine on meil kasutusel pikaajalise vormina, oleks hädavajalik kehtestada riiklik rahaline toetus lapse hooldusele võtmise puhul, sarnaselt lapse sünni või lapsendamisega. Esimesel poolaastal peale lapse saabumist tuleks peret nõustada ning kodukülastusi teha igakuiselt. Lisaks peaks nii perele kui ka hooldusel olevale lapsele olema kättesaadav igapäevane abi kas telefoninõustamise või muu nõustamisteenuse kaudu. Puudega või tõsiste käitumishäiretega last kasvatav hooldusvanem vajaks täiendavat materiaalsel toetust. Küsitlusest selgus, et hooldajad tunnevad puudust erakorralise puhkuse võimalusest lapse perekonda saabumisel.

Omavalitsusel on teenuse korraldajana oma kindel roll ja sellega kaasnevad kohustused. Töö teoreetilises osas toodi välja, et lastele ja peredele suunatud teenused, juhtumikorraldus ning võrgustikutöö on seotud omavalitsuse võimalustega (Parve 2010; Kütt 2011; Tikerpuu 2012). Uuringust selgus, et 19% peredel esineb hoolduslepingu sõlmimisega probleeme. KOV-il on kohustus kontrollida lepingu täitmist, külastades peret vähemalt kaks korda aastas. See on vajalik lapse heaolu ja turvalisuse tuvastamiseks. Selgus, et vaid 42% perede juures käiakse regulaarsetel kodukülastustel. Ehkki mitmete vastajate sõnul toimub suhtlemine omavalitsusega elektronposti kaudu või telefoni teel, leiab autor, et see pole piisav saamaks ülevaadet pere ja lapse olukorrast. Siinkohal tuleks ära märkida küsitluses puudutatud hoolduslepingu

katkestamise juhtumite võimalikku seost kodukülastuste toimumisega. Autor leiab, et maavalitsused peaksid järelevalve käigus rohkem jälgima reaalsete kodukülastuste sisulist poolt. Lapse seisukohast oleks parem, kui kodukülastusi teeks inimene, keda laps ei saaks seostada oma minevikuga või perest eraldamisega.

Uuringust selgus, et lapse arenguvajadustega seoses peavad hooldajad täitma selliseid kohustusi, mille teostamise edukus sõltub mitte ainult pere võimekusest, vaid mujalt saadavast abist. Hoolduspere praegused rollid teenuseosutajana on sedavõrd mitmekülgsed, et nende kandmisega ei tule pere üksinda toime ning vajatakse süsteemset väljastpoolt tulevat toetust. Töö teooria osas esitati seisukoht, et teatud teenuste puhul võiksid omavalitsused kasutada äri- või mittetulundussektorit, kuna sotsiaalteenuste sisule ja kvaliteedile seatud nõudmised on kaasajal kõrged, omavalitsuste suutlikkus aga erinev (Sõmer-Kull 2011: 11).

Toetudes eelnevale arutelule ning töös esitatud ülevaatele nii Eesti kui mujal maailmas kasutust leidnud praktikatest, leiab töö autor, et perekonnas hooldamise teenusele lähenemine vajaks meil kontseptuaalset muudatust. See tähendab ennekõike teenuse sisu übermõtestamist. Vajatakse kompleksteenust, mis pakuks vanemlikust hoolitsusest ilma jäänud lapsele teraapilist ja professionaalset abi ning tagaks stabiilse kasvukeskkonna hooldusperes kuni lapse iseseisva elu alustamiseni. Selle teostamiseks näeb töö autor ühe võimalusena alapeatükis 1.4.1. lk 19–20 kirjeldatud mudeli rakendamist, kus teenusepakkujana käsitletakse kas avaliku-, mittetulundus- või erasektori organisatsiooni, mitte ainuüksi hooldusvanemat.

Käesoleva uuringu tulemustele tuginedes ja perekonnas hooldamise teenuse arenguvajadustest lähtudes, peab töö autor vajalikuks esitada mõningad ettepanekud Sotsiaalministeeriumile. Perekonnas hooldamise teenusepakkuja mõiste tuleks seadusandluses ümber sõnastada selliselt, et pakkujaks saaks olla lisaks eraisikule ka organisatsioon, kes vastab kindlatele nõuetele ja kvalifikatsioonile ning on riiklikult rahastatud ja litsentseeritud kvaliteetse perekonnas hooldamise kompleksteenuse osutamiseks. Rahaline kate selleks oleks võimalik saada ümberjagamise teel asenduskoduteenuse arvelt vabanevate vahenditega.

Hooldusvanemale tuleks seadusandlusega tagada erakorraline hoolduspuhkus ja täiendav toetus lapse pikaajalisele hooldusele võtmise alguses ning igakuise toetuse

jätkumine juhul, kui täiskasvanuikka jõudnud laps veel õpib ja elab hooldusperes. Puudega või käitumishäiretega lapse hooldajale tuleks ette näha lisatoetus. Vajalik oleks ühtlustada seadusandluses ja ametlikus asjaajamises kasutatavad mõisted seoses vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamisega ja laste asendushooldusega.

Vaja oleks töötada välja perekonnas hooldamise erinevad vormid sõltuvalt paigutuse eesmärgist ja kestvusest. Professionaalsetele peredele tagada töö tasustamine ning sellega kaasnevad hüved (haigekassa kindlustus, puhkus, pensionistaaž jne). Võimaldada kõigile peredele koolitus enne lapse perekonda tulekut ja pakkuda jätkukoolitust lapse peres kasvamise ajal. Koolitusena võiksid olla aktsepteeritud erinevad litsentseeritud ja Eesti oludele vastavad programmid, sh Eestis välja töötatud programm.

Vajalik oleks koostada ühtne andmebaas perekonnas hooldajatest ja hooldajaks saada soovijatest, samuti koolituse läbinud peredest. Andmebaas peaks sisaldama infot ka hooldust vajavatest lastest. Tagada perede süsteemne ja regulaarne toetamine nii-öelda väljast sisse põhimõttel, et hooldajal oleks võimalik keskenduda lapsega tegelemisele ja tema kasvatamisele. Toetada hooldusperede huvide eest seisvate tugiorganisatsioonide tegevust ning kaasa aidata regionaalsete nõuandekeskuste loomisele.

Maavalitsustele teeb autor ettepaneku järelevalve käigus pöörata enam tähelepanu perekonnas hooldamise teenuse korralduse sisulisele poolele.

Kohalikud omavalitsused võiksid senisest enam märgata, tunnustada ja premeerida oma haldusüksuse hooldusperesid. Tuleks kasutusele võtta pere ja lapse põhjaliku hindamise ning ka omavahelise sobitamise praktika. Lapse juhtumiplaan tuleks võtta nõuetekohaselt kasutusse lapse arengut ja võrgustikutööd suunava dokumendina. Leida võimalus kõiki last puudutavate isikuandmete koondamiseks ühtsesse andmebaasi.

Omavalitsused peaksid võimaldama kõigile hooldusperedele ja seal kasvavatele lastele professionaalset nõustamisteenust ja tasuta juriidilist ning psühholoogilist abi. Tuleks teha koostööd piirkondlike omavalitsusüksustega regionaalsete tugirühmade töö käivitamiseks ning hooldusperedele suunatud ühisürituste korraldamiseks.

KOKKUVÕTE

Vanematest ilma jäänud ja oma perest eraldatud lapsed vajavad nende minevikuga arvestavat erilist hoolt, mis toetaks nende laste igakülgset arengut ning ettevalmistust võimetekohaseks iseseisvaks eluks täiskasvanuna. Hoolduspered, kes pakuvad kodu keerulise taustaga ja traumeeritud lastele ning noortele, on enda kanda võtnud väljakutseterohke ülesande.

Käesoleva lõputöö „Hoolduspere sotsiaalteenuse osutajana: tema rollid vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel” eesmärgiks oli uurida hoolduspere tegevust sotsiaalteenuse osutajana vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel. Töös selgitati välja, millised on üldised laste asendushoolduse arengusuunad meil ja Euroopas ning kuidas on reguleeritud ja korraldatud perekonnas hooldamise teenus Eestis. Uuriti millised on hoolduspere rollid teenuseosutajana ja lapse kasvatajana, millist tuge pered vajaksid ning millised on süsteemsed kitsaskohad koostöös teiste perekonnas hooldamise teenusega seotud osapooltega. Kõigile uurimisküsimustele leiti vastused ning uurimiseesmärk täideti.

Jälgides arengusuundi laste asendushoolduses selgus, et abivajavate ja omavalitsuste poolt arvele võetud laste arv Eestis on aastatega järjest tõusnud. Euroopa riikides pannakse suurt rõhku vanemliku hoolitsuseta lastele nende kõiki huve arvestava kasvukeskkonna võimaldamisele ja vastavate teenuste arendamisele. Lapsele pakutavatest asendushoolduse meetmetest tuleks eelistada perepõhist hooldamist. Vastupidiselt riiklikult seatud eesmärkidele on meil aasta-aastalt vähenenud perekonnas hooldamise osakaal laste asendushoolduses.

Uuringust selgus, et lapse perekonda hooldusele võtmine võib toimuda nii juhuslike asjaolude tõttu ja ootamatult kui ka pikalt kaalutud otsuse tagajärjel. Perede koolitamisel on mitmed kasutegurid – nii sealt saadud teadmised kui ka tugivõrgustik teiste kursusel osalejate näol. Kahjuks on vaid viiendik peredest läbinud *PRIDE* koolituse selleks ettenähtud ajal ning neljandik hooldajatest pole koolitusel üldse osalenud.

Hoolduslepingu sõlmimisega on esinenud probleeme 19% hooldajatel ning lapse juhtumiplaani on allkirjastanud vaid 29% vanematest.

Seoses lapse hooldusel viibimisega puutuvad hooldajad kokku erinevate probleemidega. Lapse perekonda tulekujärgne kohanemisperiood kestab keskmiselt kuus kuud. Sel ajal kerkib esile kõige enam küsimusi ning vajatakse spetsialistide nõuandeid ja kõrvalist abi. Täiendavaid pingeid võib kaasa tuua lapse läbikäimine tema bioloogilise perekonnaga ning asjaolu, et kolmandikul peredest pole piisavalt informatsiooni lapse kohta.

Hoolduspered tunnevad puudust jätkukoolitusest lapse perekonnas viibimise ajal, samuti ühisüritustest ning tugirühmade tööst. Lisaks vajatakse psühholoogilist ja juriidilist nõustamist, erinevaid tervishoiuteenuseid ning ühtset infokanalit erinevate probleemide lahendamisel. Materiaalselt vajatakse täiendavat toetust lapse perekonda saabumise alguses ning toetuse jätkumist peale lapse täisealiseks saamist juhul, kui laps veel jätkab õpinguid ja elab edasi hoolduspere juures. Enamus peresid leiab, et ühe hooldusvormina võiks Eestis kasutusel olla ka professionaalne hooldamine, mis tähendaks tasustatud töötamist hooldusvanemana.

Omavalitsused teenuse korraldajatena on erineva suutlikkusega ning puudub osapoolte tööd koordineeriv üksus. Omavalitsuste ja teiste ametkondade suhtumine hooldusperedesse on varieeruv ning hinnanguid saab anda pigem konkreetse ametniku tegevusele. Regulaarseid kodukülastusi teevad omavalitsuste ametnikud vaid 42% perede juures. Paljud hooldusvanemad tajuvad süsteemseid puudujääke, mis väljenduvad asjaajamise korralduses, info saamises ja toetuses enne lapse hooldusele tulekut ning selle ajal.

Kokkuvõtvalt leiab autor, et hoolduspere teenuseosutajana on pandud kandma sedavõrd erinevaid rolle, et nende täitmine praegu riiklikult pakutava toe abil võib osutada mittejõukohaseks ülesandeks. Hoolduspere peaks saama professionaalset multidistsiplinaarset toetust väljastpoolt, mis aitaks tagada kvaliteetse ja püsiva hooldusteenuse seda vajavale lapsele. Hooldusvanemad vajavad lisaks ka tunnustust ja tugivõrgustikku. Hästi koordineeritud perekonnas hooldamise süsteem ja abi kättesaadavus on määrava tähtsusega hooldusperede motiveerimisel ning riiklikult püstitatud arengueesmärkide täitmisel. Tulemuste analüüsis sai selgeks, et perekonnas

hooldamise teenus Eestis vajaks süsteemset arendamist, erinevate osapoolte tegevus kesket koordineerimist ning teenusepakkuja mõiste ümber defineerimist.

Uurimustulemused on vajalikud valdkonna spetsialistidele, lastekaitsega seotud organisatsioonidele, hooldusperedele ja nende tugiorganisatsioonidele selleks, et kaardistada perekonnas hooldamise teenuse kitsaskohad ja perede toetamisvajadused. Ühtlasi on tulemused abiks teenusekorralduse arendamisel ning muudatusettepanekute esitamisel seadusandlikule võimule ja ministriumile.

Ehkki 2009. aasta Riigikontrolli auditi raames viidi KOV-ide seas läbi perekonnas hooldamist puudutav küsitlus, leiab autor, et teenuse korralduslik pool omavalitsuste perspektiivist lähenedes vajaks täiendavat uurimist. Kahe uurimuse tulemuste sünteesi käigus oleks võimalik leida kõiki osapooli rahuldavad meetmed vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenuse edasiseks arendamiseks.

VIIDATUD ALLIKAD

Arrak, L. 2011. Vanema õigused ja kohustused lapse suhtes ning avaliku võimu sekkumine vanema ja lapse õigussuhtesse. – Sotsiaaltöö, nr 5, lk 6–11.

Asendushooldus. Riigi rahastatavad teenused. Sotsiaalhoolekanne. Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/riigi-rahastatavad-teenused/asendushooldus.html>] 23.01.2013.

Asendushoolduse standardid Euroopas 2007. SOS Eesti Lasteküla Ühing. Tallinn: Erko trükk.

[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/Q4C_Estonian.pdf] 22.03.2013.

Asenduskodu. Vanemliku hoolitsuseta lapsed. Lapsed ja pere. Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/asenduskodu.html>] 14.02.2013.

Asenduskoduteenusel viibivad lapsed. Aruannete otsimine. Aruanded. H-veeb. Sotsiaalministeerium.

[<http://213.184.49.169/hveeb/index.php?sid=62201304150149491621539&tid=32222120021014131347256351000000220021014130751952954030104217169>] 16.02.2013.

Berridge, D. 2001. Foster Families. Children in Society. Contemporary Theory, Policy and Practice. Editors Foley, P., Roche J., Tucker, S. Milton Keynes. The Open University: Palgrave, pp. 169 – 176.

Braun, D. 2001. Perspectives on Parenting. Children in Society. Contemporary Theory, Policy and Practice. Editors Foley, P., Roche J., Tucker, S. Milton Keynes. The Open University: Palgrave, pp. 239 – 248.

Bruskas, D. 2008. Children in Foster Care: A Vulnerable Population at Risk. Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing. Vol. 21, Number 2, pp. 70–77. [http://www.alumniocare.org/assets/files/jcap_134.pdf] 22.03.2013.

Children in Alternative Care. National Surveys. 2010. Eurochild. [<http://tinyurl.com/2g8ln2u>] 25.01.2013.

Children on the Brink 2004. A Joint Report of New Orphan Estimates and a Framework for Action. UNICEF [http://www.unicef.org/publications/cob_layout6-013.pdf] 12.02.2013.

Core Assets Fostering. What is Fostering? Different Types of Fostering. [<http://www.coreassets.com/fostering/what-is-fostering/independent-fostering-agencies/fostering-placements/>] 23.03.2013.

Daniel, B., Wassell, S., Gilligan, R. 2010. Child Development for Child Care and Protection Workers. 2nd ed. London: Jessica Kingsley Publishers.

De-institutionalisation and quality alternative care for children in Europe. Lessons learned and the way forward. Working paper. Eurochild reports 2012. [<http://www.eurochild.org/en/publications/eurochild-reports/index.html>] 15.02.2013.

Eesti inimvara raport: võtmeprobleemid ja lahendused 2010. Säästva arengu komisjon. [http://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/jatkusuutlik-areng/saastva-arengu-komisjon/valminud-on-eesti-inimvara-raport/Eesti_Inimvara_Raport.pdf] 15.02.2013.

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 1992. – RT 1992, nr 28, art 370.

Eesti Vabariigi põhiseadus 1992. – RT 1992, nr 26, art 349.

Eestkoste. Vanemliku hoolitsuseta lapsed. Lapsed ja pere. Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/eestkoste.html>] 24.01.2013.

Fostering Services. National Minimum Standards. Department for Education. Government of United Kingdom. 2011.

[<https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/NMS%20Fostering%20Services.pdf>] 15.04.2013.

Hoolekande kontseptsioon 2004. Sotsiaalhoolekanne. Sotsiaalvaldkond. Sotsiaalministeerium.

[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/hoolekande_kontseptsioon.pdf] 23.01.2013.

Hughes D., A. 2009. Attachment-focused parenting. Effective Strategies to Care for Children. New York: W.W. Norton & Company.

Kriisk, K. 2012. Kohalike omavalitsuste sotsiaaltoetused õigusaktides ja eelarvetes. – Sotsiaaltöö, nr 2, lk 7–12.

Kütt, K. 2011. Eesti lastekaitsetöö sisu ja dünaamika aastatel 2001–2010. – Sotsiaaltöö, nr 4, lk 24–28.

Kuusepalu, P. 2010. Hooldusperede vähenemise põhjused ja hooldajate motiivid lapse perre võtmisel. Tallinna Ülikool. Sotsiaaltöö Instituut. (Magistritöö).

Lansdown, G. 2001. Children`s Welfare and Children`s Rights. – Children in Society. Contemporary Theory, Policy and Practice. Editors Foley, P., Roche J., Tucker, S. Milton Keynes. The Open University: Palgrave, pp. 87 – 97.

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte. Poliitikakeskus PRAXIS 2012.

[http://lasteombudsman.ee/sites/default/files/lapse_oiguste_ja_vanemluse_monitooring.pdf] 25.01.2013.

Lapse õiguste konventsioon 1996. – RT II osa, 1996, nr 16, art 56.

Lapse perekonnas hooldamisele ja selle korraldamisele ning hooldamisel kasutatavatele ruumidele esitatavad nõuded 2005. – RTL, 2005, nr 12, art 105.

Lapsendamine. Vanemliku hoolitsuseta lapsed. Lapsed ja pere. Sotsiaalministeerium. [<http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/lapsendamine.html>] 24.01.2013

Lapsendamise elektrooniline käsiraamat. Mõisted. MTÜ Oma Pere. [http://www.omapere.ee/handbook/page.php?pageid=165] 24.01.2013.

Laste ja perede arengukava 2012–2020. Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. 2011. Sotsiaalministeerium.

[http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Laste_ja_perede_arengukava_2012-2020.pdf] 25.01.2013.

Lisamaterjal vanemliku hoolitsuseta lapse perekonnas hooldamise teenuse soovitusliku juhise juurde. Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste soovituslikud juhised. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/kohalike-omavalitsuste-sotsiaalteenuste-soovituslikud-juhised/perekonnas-hooldamise-teenus-vanemliku-hoolitsuseta-lapsele.html] 15.02.2013.

Medar M., Medar E. 2007. Riigi ja kohalike omavalitsuste poolt rahastatavad sotsiaaltoetused ja –teenused. Käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Members. Who we are? Eurochild. [http://www.eurochild.org/en/who-we-are/members/index.html] 15.02.2013.

Parve, V. 2010. Asendushoolduse kvaliteedi mõningaid aspekte. – Sotsiaaltöö, nr 1, lk 37–40.

Perekonnas hooldamine. Aruandekataloog. Aruannete otsimine. Sotsiaalministeerium. S-veeb.

[http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=qAbMmWjDvRqrrMBmcjmQjjjjjjj_jmyMvPv] 16.02.2013.

Perekonnas hooldamine. Vanemliku hoolitsuseta lapsed. Lapsed ja pere. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/perekonnas-hooldamine.html] 28.01.2013.

Perekonnas hooldamise teenus vanemliku hoolitsuseta lapsele. Kohalike omavalitsuste sotsiaalteenuste soovituslikud juhised. Sotsiaalministeerium. [http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/kohalike-omavalitsuste-sotsiaalteenuste-soovituslikud-juhised/perekonnas-hooldamise-teenus-vanemliku-hoolitsuseta-lapsele.html] 31.01.2013.

Perekonnaseadus 2009. – RT I osa, 2009, nr 60, art 395.

Peretoetused. Lastega peredele. Sotsiaalkindlustusamet.
[<http://www.ensib.ee/peretoetused-2/>] 30.01.2013.

Rahvastik soo ja vanuserühma järgi. Rahvaarv ja rahvastiku koosseis. Rahvastik.
Statistika andmebaas. Valdkonnad. Statistikaamet. [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis.asp] 25.01.2013.

Rahvastikupoliitika alused 2009–2013. Peresõbralik riik. Arengukavad. Vabariigi Valitsus. 2009. [<http://valitsus.ee/et/valitsus/arengukavad>] 22.02.2012.

Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel. Riigikontrolli aruanne Riigikogule 2009.
[<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2105/Area/21/language/et-EE/Default.aspx>] 30.01.2013.

Riiklike peretoetuste seadus 2001. – RT I osa, 2001, nr 95, art 587.

Riikliku pensionikindlustuse seadus 2001. – RT I osa, 2001, nr 100, art 648.

Rygaard, N. P., 2010. Designing the Fair Start Project – A free e-learning and organizational Development Program for Orphanages and Foster Families in Quality Care Giving. – *Clinical Neuropsychiatry*, 6, pp. 181–187.

Sindi, I. 2012. Lastekodust peretüüpi asenduskoduni: asutushoolduse areng ja lapse õiguste tagamine. – *Sotsiaaltöö*, nr 1, lk 53–58.

Siplane, A. 2005. Eesti kasulaps 2005. Eesti Kasuperede Liit.

Sõmer-Kull, S. 2011. Sotsiaalteenuste kvaliteedi tagamise põhimõtted ja mõõtmise võimalused. – *Sotsiaaltöö*, nr 1, lk 11–15.

Sotsiaalhoolekande seadus 1995. – RT I osa, 1995, nr 21, art 323.

Steps & Strides. Annual Review 2010–2011. Fostering First International. Core Assets Group of Companies. 2011.

The Fostering Services Regulations 2011. Children and Young Persons, England. The National Archives. [<http://www.legislation.gov.uk/uksi/2011/581/introduction/made>] 29.04.2013.

Tikerpuu, A. 2012. Eesti lastehoolekande süsteem vajab uuendamist ja teadmispõhist lähenemist. – Sotsiaaltöö, nr 3, lk 9–11.

Toros, K. 2011. Assessment of Child Well-being: Child Protection Practice in Estonia. Tallinn University Dissertations on Social Sciences. Tallinn: Tallinn University

Turk, P. 2011. Asenduskodudes elanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. Uuringuraport. Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. [http://www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Asenduskodude_uuring.pdf] 16.02.2013.

Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed soo järgi. Sotsiaalabi. Sotsiaalne kaitse. Sotsiaalelu. Statistika andmebaas. Valdkonnad. Statistikaamet. [http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Sotsiaalelu/11Sotsiaalne_kaitse/02Sotsiaalabi/07Vanemliku_hoolitsuseta_lapsed/07Vanemliku_hoolitsuseta_lapsed.asp] 25.01.2013.

Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed. Aruandekataloog. Aruannete otsimine. Sotsiaalministeerium. S-veeb. [http://sveeb.sm.ee/sveeb/index.php?tid=qQMet5R3NWBEBqMMcjmQjjjjjjj_jmyMvF] 16.02.2103.

Wieland, S., Riis, M. 2012. Varase lapse trauma ja võimalused lapse abistamiseks. – Sotsiaaltöö, nr 5, lk 36–40.

LISAD

Lisa 1. Hooldusperede küsitluse ankeet

HOOLDUSPEREDE HETKEOLUKORD JA VAJADUSED

Küsitluse eesmärk on saada ülevaade vanemliku hooleta lapsi kasvatavate hooldusperede vajadustest ja perede ootustest teenuse korraldusele. Vastamine on anonüümne, küsimustiku täitmine võtab aega ca 15-20 minutit. Palume vastata kõikidele alljärgnevatele küsimustele valides sobiv vastusevariant või kirjutades vastus etteantud lahtrisse.

Valikvastustega küsimuste puhul saate valida ühe etteantud vastusevariandi, kui ei ole märgitud teisiti. Võimaluse korral palume oma vastusele lisada kommentaar või selgitus.

Poleliolevat küsimustikku on võimalik salvestada ja hiljem edasi täita vajutades ankeedi lõpus olevale nupule "salvesta". Pärast nupul klõpsamist kuvatakse Teile veebiaadress, mille kaudu saate hiljem vastamist jätkata.

Küsimustikus kasutatavad mõisted:

KOV - kohalik omavalitsus

laps – vanemliku hooleta laps, kes on perekonnas hooldusel või eestkostel

bioloogiline laps – Teie perre sündinud laps

hoolduspere – perekond või üksikisik, kes osutab KOV-le ja riigile asendushoolduse teenust kasvatades vanemliku hooleta jäänud last/lapsi, rahvakeeles "kasupere"

perekonnas hooldamine – vanemliku hooleta jäänud lapse kasvatamine teises perekonnas, kellel ei ole lapsega sugulussidemeid

asenduskodu - alates 1. jaanuar 2007 kasutusel ametlikult lastekodu asemel

1. Sissejuhatav osa, info vastaja ja pere kohta

1.1. Mitu last on praegu Teie peres hooldamisel?

1.2. Mitmele lapsele olete Te üldse olnud hooldusvanemaks?
(nii praegu hooldusel olevad kui hoolduselt lahkunud lapsed kokku)

1.3. Mitu bioloogilist last on Teie peres?(arvestada ka lapsendatud lapsed)
nii täisealised kui alaealised lapsed kokku

1.4. Kui kaua Te olete olnud hooldusvanem?

- alla aasta
- 1-3 aastat

Lisa 1 järg

- 4-6 aastat
- kauem kui 6 aastat

1.5. Kasvatate last/lapsi

- koos abikaasa või elukaaslasega
- üksi
- muu

1.6. Kas soovite edaspidi veel lapsi hooldusele võtta?

- kindlasti
- üsna kindlasti
- vähe tõenäoline
- kindlasti mitte
- sõltub asjaoludest
- ei oska öelda

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

1.7. Kas võtaksite perre hooldusele teisest rahvusest lapse?

- kindlasti
- üsna kindlasti
- vähe tõenäoline
- kindlasti mitte
- sõltub asjaoludest
- ei oska öelda

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

1.8. Kas võtaksite perre hooldusele erivajadusega (füüsilise/vaimse puudega või käitumishäiretega) lapse?

- kindlasti
- üsna kindlasti
- vähe tõenäoline
- kindlasti mitte
- sõltub asjaoludest
- ei oska öelda

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

1.9. Kas oleksite nõus olema mõnele teisele hooldusperele tugiisikuks (oma kogemusi jagama)?

- kindlasti
- üsna kindlasti
- vähe tõenäoline
- kindlasti mitte
- sõltub asjaoludest
- ei oska öelda

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

Lisa 1 järg

1.10. Milline on Teie arvates suhtumine Eesti ühiskonnas hooldusperedesse 5 pallisel skaalal?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5

Skaalal 1 tähistab väga halba suhtumist ning 5 väga head suhtumist

2. Otsuse tegemine ja lapse perekonnas hooldamist puudutava esmase informatsiooni saamine

2.1. Kuidas Teil tekkis mõte hakata hoolduspereks? Võimalik on valida mitu vastusevarianti.

- meediast
- hea tuttav võttis perre lapse
- soovisime head teha
- tutvusringkonnas/suguselstis jäi laps vanemliku hooleta
- endal lapsi ei ole
- oma lapsed on kodust lahkunud
- oma lapsed on suureks kasvanud
- soovisime perre rohkem lapsi
- laps vajab kasvamiseks perekonda
- muu põhjus (nimetage põhjus)

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

2.2. Kust saite täpsemat infot perekonnas hooldamise kohta? Võimalik on valida mitu vastusevarianti

- meediast
- lastekaitseametnikult/sotsiaaltöötajalt
- internetist
- tuttavatelt/sugulastelt
- mujalt (nimetage kust)

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

2.3. Andke palun oma hinnang info leidmisele 5 pallisel skaalal.

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähendab, et info leidmine oli väga keeruline ja 5 väga lihtne

2.4. Saadud info oli

- piisav edasitegutsemiseks
- ebapiisav
- ei leidnud vajalikku infot ja esialgu loobusin mõttest
- muu (hinnang infole)

Kirjeldage palun täpsemalt millist informatsiooni Te ei leidnud.

Lisa 1 järg

2.5. Kelle poole pöördusite esimesena?

- kohalik omavalitsus
- maavalitsus
- muu riigiasutus
- asenduskodu
- laste turvakodu/varjupaik
- tuttav hoolduspere
- politsei
- muu (nimetage kuhu)

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

2.6 Kui vana last eelistasite oma perre võtta?

- alla aastast imikut
- väikelast 1-3 a.
- koolieelikut
- algkooliealist
- põhikooliealist
- gümnaasiumiealist

Põhjendage palun oma eelistust.

3. Ettevalmistus ja ametlik protsess

3.1. Millal Te läbisite hooldusperedele ettenähtud PRIDE koolituse?

- käisin koolitusel enne lapse perre tulekut
- laps saabus perre kiiresti, koolitust sain hiljem
- laps saabus perre kiiresti, koolitust pole saanud
- laps on peres juba ammu ja ootan koolitusele pääsemise võimalust
- muul ajal (täpsustus koolituse läbimise kohta)

3.2. Milline on Teie hinnang PRIDE koolitusele 5 pallisel skaalal?

- 1 2 3 4 5

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud hinnangule

3.3. Milline on Teie valmisolek 5 pallisel skaalal selleks, et laps läheb Teie juurest tagasi bioloogilisse perekonda või lapsendamisele mõnda teise peresse?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab, et Te pole valmis lapse lahkumiseks ja 5 tähendab, et olete selleks täiesti valmis

Põhjendage palun oma eelmist vastust

3.4. Kas lapse kohta saadud taustainfo (tervis, senine elukäik, bioloogilised vanemad jms) oli

- täiesti piisav
- üsna piisav
- oleks võinud rohkem infot saada

Lisa 1 järg

- ebapiisav
- ei saanud mingit infot
- ei oska öelda

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

3.5. Kuidas toimus lepingu allkirjastamine? Võimalik on valida mitu vastusevarianti.

- sain lepinguga enne tutvuda ja järele mõelda
- mul võimaldati teha lepingusse parandusi
- allkirjastasin lepingu läbi lugemata
- ametnik kiirustas mind allkirjastamisel tagant
- ametnik ei selgitanud lepingu tingimusi
- muu (täpsustus lepingu sõlmimise kohta)

3.6. Kas olete allkirjastanud ka lapse juhtumiplaani?

- jah
- ei
- ma ei tea, mis see on

3.7. Milline on Teie hinnang ametkondade toetusele asjaajamisel 5-pallisel skaalal?

- 1 2 3 4 5

Skaala 1 tähendab, et toetus oli väga halb ja 5 väga hea

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

4. Laps perekonnas, elu koos lapsega

4.1. Kui kaua võttis peale lapse saabumist perel aega kohanemine uue elurütmiga?

- nädal
- kuu
- pool aastat
- üks aasta
- kaks aastat
- rohkem kui kaks aastat

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

4.2. Perevälise abi vajadus peale lapse saabumist perre.

- meie pere ei vajanud kõrvalist abi
- meie pere vajab abi

Täpsustage palun, millist abi Teie pere vajab.

4.3. Milline on Teie soov osaleda hooldusperede ühisüritustel (perepäevad, kokkutulekud jms)?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab, et Te ei soovi osaleda ja 5 tähistab, et väga soovite

Lisa 1 järg

4.4. Kuidas hindate riigipoolset materiaalsel toetust lapse kulude katteks 5 pallisel skaalal?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab ebapiisavat toetust ja 5 täiesti piisavat toetust

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

4.5. Kas Teie peret on külastanud/kontrollimas käinud lastekaitsetöötaja?

- jah, käib regulaarselt
- jah, käib liiga tihti
- jah, on käinud aga ma ei soovi enam tema külaskäike
- ainult ühel korral lapse perre võtmise alguses
- ei ole käinud aga sooviksin, et ta tuleks
- ei ole käinud ja ma ei soovigi seda
- muu (täpsustus lastekaitsetöötaja külastuste kohta)

4.6. Millist tuge pakub lapse elukohajärgne omavalitsus (eestkoste omavalitsus) Teie perele? Võimalik on valida mitu vastusevarianti.

- toetab majanduslikult
- nõustab asjaajamistes
- nõustab psühholoogiliselt
- toetab mingil määral, aga sooviksin rohkem tuge
- muu (täpsustage toetus)

4.7. Milliseid teenuseid ja tuge pakub Teie pere elukohajärgne kohalik omavalitsus seoses lapse perekonnas hooldamisega? Võimalik on valida mitu vastusevarianti.

- lapse ja pere elukohajärgne omavalitsus on samad
- toetab majanduslikult
- nõustab asjaajamistes
- nõustab psühholoogiliselt
- toetab mingil määral, aga sooviksin rohkem tuge
- on tõrjuv teisest KOV-ist tulnud lapse vastu
- muu (täpsustage toetus)

Soovi korral võite lisada selgitusi KOV-ide poolt pakutava toetuse kohta

4.8. Milline on suhtumine lapsesse haridusasutustes (lasteaed, kool, päevahoid, vms)?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab väga halba suhtumist ja 5 väga head

4.9. Kas olete enda või teise osapoole algatusel katkestanud hoolduslepingu?

- jah, enda algatusel
- jah, teise osapoole algatusel
- ei ole katkestanud aga olen selle peale mõelnud
- ei ole

Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis täpsustage palun lepingu lõpetamise põhjused või selgitage, miks olete mõelnud lepingu katkestamisele.

4.10. Kui oluliseks peate lapse suhtlemist ja läbikäimist bioloogiliste vanemate ning teiste sugulastega?

Lisa 1 järg

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähendab, et suhtlemine pole Teie arvates oluline ja 5 tähendab, et suhtlemine on väga oluline

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

4.11. Kuidas hindate praegust riigi ja KOV-I poolset elluastumistoetust hoolduselt lahkuvale noorele 5 pallisel skaalal?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab, et toetus on liiga väike ja 5 tähistab, et piisav

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

4.12. Kui oluliseks peate peale lapse iseseisva elu alustamist temaga suhte ja kontakti hoidmist?

- 1 2 3 4 5

Skaalal 1 tähistab, et see pole üldse oluline ja 5 tähistab, et väga oluline

Soovi korral võite lisada selgitusi eelmisele küsimusele antud vastusele

5. Ettepanekud

Andke palun oma hinnang allpool esitatud väidetele.

5.1. Hoolduspered vajavad jätkuvalt koolitust ka lapse perekonnas elamise ajal.

- väga oluline
- oluline
- mitte eriti oluline
- üldse mitte oluline
- ei oska öelda

5.2. Hooldusperele peab tema soovi korral olema tagatud tasuta professionaalne nõustamine.

- väga oluline
- oluline
- mitte eriti oluline
- üldse mitte oluline
- ei oska öelda

5.3. Riik peaks jätkama hooldusperele toetuse maksmist juhul, kui täiskasvanuikka jõudnud

noor veel õpib ja elab edasi hooldusperes.

- väga oluline
- oluline
- mitte eriti oluline
- üldse mitte oluline
- ei oska öelda

Lisa 1 järg

5.4. Lisaks hoolduslepingule oleks hooldusperel vajalik taotleda lapsele eestkoste seadmist kohtu kaudu.

- väga oluline
- oluline
- mitte eriti oluline
- üldse mitte oluline
- ei oska öelda

5.5. Vanemliku hooleta lapse lepinguline hooldamine peaks olema erinevate vormidega, kaasa arvatud töö, mis on tasustatud, sotsiaalmaksustatud ning arvatud tööstaaži hulka.

- väga oluline
- oluline
- mitte eriti oluline
- üldse mitte oluline
- ei oska öelda

Vastaja andmed

Teie vanus

- 20-30
- 30-40
- 40-50
- 50-60
- vanem kui 60

Teie elukoht (vali vastus siit)

Harjumaa

Hiiumaa

Ida-Virumaa

Jõgevamaa

Järvamaa

Läänemaa

Lääne-Virumaa

Põlvamaa

Pärnumaa

Raplamaa

Saaremaa

Tartumaa

Valgamaa

Viljandimaa

Võrumaa

Siia saate kirjutada oma mõtteid ja ettepanekuid, mille kohta küsimusi ei olnud aga millega olete perekonnas hooldamise aja jooksul kokku puutunud või soovite südamest ära rääkida.

Soovi korral jätke palun oma kontaktandmed (e-mail või telefon), et saaksime Teile jagada tagasisidet küsitluse tulemuste ja kokkuvõtete kohta.

Suur tänu vastamast!

SUMMARY

FOSTER FAMILY AS A SOCIAL SERVICE PROVIDER: ITS ROLES IN RAISING A CHILD WITHOUT PARENTAL CARE

Airi Ilves

Shaping policies concerning children in the whole world as well as in Estonia are based on the perspective that family is the best place for the child to be brought up. Children deprived from their biological parents are in need of special care due to their traumatic experiences. Special care is necessary for supporting their general development and preparing young people for coping with the independent life in adulthood. Foster carers have taken a challenging task by opening their homes to traumatized children with complex backgrounds.

The present research aims to investigate the functions of the foster family as a provider of the social service in bringing up a child without parental care. The analysis is focused on the role of the foster family raising a child without parental care, identifying the means of support most needed in the families and cooperation between the concerning stakeholders.

The author has searched answers to the following questions:

- what kind of problems are associated with the arrival of the child without parental care into the foster family and also signing the contract with local government;
- what are the problems faced by the foster family in connection with fostering a child without parental care;
- what kind of support do foster families need;
- what is the nature of cooperation between the concerning stakeholders.

The answers to all the questions were found in the study and the purpose of the research was thus completed.

The observation of the developments in the alternative care of children revealed that the risk group of children registered by the Estonian government has gradually increased over the past years. In most European countries emphasis is on providing the best possible growth environment for the children without parental care which should consider the interests of children and also promoting of related services. Family-based care supporting the comprehensive development of a child should always be preferred. Contrary to the state-set goals, the proportion of children placed in foster care has decreased.

The survey revealed that the arrival of the child to the foster family can be either random or under unexpected circumstances, as well as a result of a long-considered decision. Attending training is multi-beneficial for families because of the necessary knowledge and also concurrent supporting network. Unfortunately only 19% of families have completed the required training at the scheduled time and 24% haven't undergone the training at all. The child's case document was signed only by 29% of foster parents.

Foster carers are facing different problems. The adjustment period after the child's arrival into the family lasts around six months, but it may continue even more than two years. A variety of issues may emerge at that time, therefore advice and assistance during this period is most appreciated. Additional tensions can be brought up from the child's interaction with the biological family as well as of the fact that 34% of families don't have enough information concerning the child.

Families feel the lack of continuous support and training during child's stay. They would benefit from common events with other carers and support group work. In addition they need psychological and legal counselling, health services etc. Families are in need of additional financial support upon arrival of child to the family. Continuous support is necessary after the child reaches adulthood but continues his studies and lives together with the foster family. The majority of the families found that professional fostering should be introduced as one possible type of care.

Local authorities as service arrangers vary in their capabilities and service is not always organized in cooperation with different parties. There is urgent need for co-ordinating and supervising central unit in the system. Due to systematic failures the quality of foster care suffers which is manifested in administration of the service, information

distribution and available support before the child is placed in care as well as during the period of fostering.

The results of this research indicate that foster family as foster care service provider in Estonia undertakes such a variety of roles that quality performance often proves to become as non-executable task. Foster carer should receive a multi-disciplinary professional support to ensure high-quality and sustainable care according to child's individual needs. The foster care provision in Estonia needs a systematic development, central coordination of all stakeholders and redefining of the definition.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Airi Ilves, sündinud 28.detsembril 1970. aastal

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Hoolduspere sotsiaalteenuse osutajana: tema rollid vanemliku hoolitsuseta lapse kasvatamisel“,

mille juhendaja on Kandela Õun,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Pärnus, 14.05.2013.